

Forfatter: Heiberg, Johanne Luise

Titel: Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre

Citation: Heiberg, Johanne Luise: "Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre", i Heiberg, Johanne Luise: *Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre*, udg. af AAGE FRIIS ; ELISABETH HUDE ; ROBERT NEIIENDAM ; JUST RAHBEK , 1944, s. 417. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-heibfr08val-shoot-idm140470727265264.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre

III. Bind.

10,L.7. "*die süsse Gewohnheit des Lebens*": Fri Gengivelse af Egmonts Replik i Goethe: Egmont, 5. Akt, 4. Sc.: "Süsses Leben! schne freundliche Gewohnheit des Daseins und Wirkens!" (Goethe. VIII, 513). - L.27. *Den 31. Juli*: Sml. I, 144.

11,L.40. *Martensens Tale* blev trykt i G. P. Brammer: Kirkelige Leilighedstaler III (1864), 555-59 og optrykt i H. Martensen: Leilighedstaler (1884), 385-90.

12,L.24. *Søetatens Kirkegaard* nu Holmens Kirkegaard, hvor Fru Gyllembourg 8/7 1856 blev jordet i det Gravsted, der senere kom til at rumme Ægteparret Heiberg. Graven er endnu bevaret. Hendes Død averteredes 5/7 1856 i Adr.: "At vor elskede Moder og Svigermoder, Thomasine Christine Gyllembourg Ehrensvard født Buntzen, i sit 83. Aar befriedes fra sine langvarige Lidelser, idet hun Natten mellem den 1ste og 2den Juli bortkaldtes fra det jordiske Liv, hvor hun endnu længe vil kærligt erindres af Mange, bekjendtgjøres for deeltagende Slægt og Venner af hendes Svigerdatter og Søn. Kjøbenhavn den 4. Juli 1856. Johanne Luise Heiberg. Johan Ludvig Heiberg". Slotspræst Paulli talte ved Graven. - L.29. *Udenlandsreisen*: Ægteparret Heiberg findes ikke i Fortegnelserne over Ind- og Udpasserede i Slutningen af Juli 1856. Men da disse kun omfatter Skibene, er de formentlig taget med Jernbanen, som den Sommer var blevet gennemført til Korsør.

13,L.8. *de ubillige Forfølgelser*: Fru Heiberg sigter til Fædrel. 5/7 1856, hvori det hed, at Heibergs Afgang var imødeset med "megen Længsel af alle Kunstens Venner", og at Dækket nu var rullet ned for "en Tid, i hvilken Sløvhed og Vilkaarlighed udbredte sin Indflydelse". 8/7 s. A. indeholdt Berl. Tid. et redaktionelt Svar, hvor Bladet stemplede Udtalelserne i Fædrel. som "umodne Domme", men Forsvaret led af den Svaghed, at Berl. Tid. selv tidligere havde dadlet Heibergs Teaterstyre. - L.13. *Goethes og Fru v. Steins Brevvexling*: i 1848-51 var udkommet: Göthe's Briefe an Frau von Stein 1776-1826, I-III; da den 26aarige Goethe i 1776 kom til Weimar, forelskede han sig heftigt i Hertuginde Amalias Hofdame Charlotte von Stein, f. von Schardt (1742-1827). Næsten daglig skrev Goethe i de flg. 9 Aar Billetter til den tilbedte, og Forbindelsen knyttedes stadig fastere, indtil Goethe uden Varsel hemmeligt rejste til Italien i 1786. Hans Breve bliver derefter mindre intime, og da i 1794 Christiane Vulpius blev hans Elskerinde, trak Fru von Stein sig krænket tilbage. Senere indtraadte dog en venskabelig Forsoning. - L.24. "*hun drikker* -": Fru von Stein havde skrevet et skarpt bebrejdende Brev til Goethe, og i sit Svar af 1/6 1789 havde han antydnet, at en af Grundene til hendes Pirrelighed var hendes Helbred: "Ulykkeligvis har du længe foragtet mit Raad med Hensyn til Kaffe og indført en Diæt, der er højst skadelig for din Sundhed.... Du forstærker de triste Forestillingers hypokondriske pinefulde Kraft ved et fysisk Middel, hvis Skadelighed du en Tid lang godt har indset."

418

14,L.12. *mit Portrait i Thorvaldsens Museum*: Sml. Note til II, 31, 29. - L.15. *den nye Kamp mellem Dorph og Christensen*: Fhv. Rektor N. V. Dorph tilbød sig selv til Direktørposten uden at forlange Gage. 16/5 1856 blev han konstitueret med H. Christensen som Kommitteret, men Forholdet mellem dem blev snart meget daarligt. Sml. H. Christensen: Det kgl. Theater 1852 -59, 214-40. Alene paa Grund af sin høje Alder egnede Dorph sig ikke til Stillingen, og da han var en godtroende Mand, blev han en Bold for Personalets modstridende Interesser. Sml. Noter til III, 23, 3; 24, 36. - L.19. *jeg saae for første Gang, Prag*: Oplysningen er ukorrekt, idet Fru Heiberg allerede i 1854 havde været i Prag (se Note til II, 302, 33 og Heib. Hjem, 138 f.). - L.23. *Hradschin*: Prags Kapitolium, en prægtig beliggende Borg, bygget 1333 af d. sen. Kejser Karl IV, senere restaureret og fuldendt under Maria Theresias Regering.

15,L.21. *Tschekernes Kamp for deres Nationalitet*: Den tschekiske Nationalitetskamp, der 1918 førte til Böhmens Genopstaaen som et selvstændigt Rige, var meget levende i Fyrreerne og flg. Aar, hvad der bl. a. paa Teatret genspejlede sig i "Gjenboerne" (1. Akt, 6. Sc.). - L.22. *Tycho Brahes Grav*: I Teinkirken. - L.29. Departementsdirektør i Marineministeriet Niels Viborg (1785-1863).

16,L.8-10. *Høedt (blev) antaget paany*: Høedt, som fik Afsked 10/4 1855, vendte sammen med M. Wiehe tilbage til Teatret fra Sæsonens Begyndelse 1856, men de fik først kgl. Ansættelse fra 1/4 1857, Wiehe med 1000 Rdl., Høedt med 810 Rdl. og 500 Rdl. som Elevinstruktør, i hvilken Egenskab han ogsaa blev kgl. udnævnt. Engagementet blev foretaget ved direkte Foranstaltning fra Ministerens Side, Sml. Kultusmin, Forestillinger 1853-58 (R.A.): Note til II, 343, 5. - L.11. *Nielsen*: Fra Sept. 1856 optraadte N.P.Nielsen som Gæst. Engagementet lød paa mindst 80 Aftener i Sæsonens Løb mod et Honorar af 20 Rdl. pr. Forestilling. Sml. Overskou VI, 345; 437 f. Han fremsagde H.. C. Andersens Prolog, da Teatret blev genaabnet efter Ombygningen 5/12 1857. - L.22. Professor N. V. Dorph havde bl. a. oversat Sheridans "Bagtalelsens Skole", Skuespil af Colman og Bulwer samt Tragedier af Sophokles og Aischylos, _ L.33., *Ei er et Sæ-Kort*": Citat fra Holberg: Den politiske Kandestøber 5. Akt, 8. Sc. (Holberg. I, 95).

17,L.24. "*Har vi ikke* -": Citat fra Holberg: Ulysses von Ithacia. 5. Akt, 3. Sc. (Holberg. III, 192). - L.38. *de*

"i Skygge stillede" unge Talenter: Formentlig en Avisfrase, som Fru Heiberg benyttede ironisk for at forklare sin Orlov. Der var paa Teatret i 1856 ingen unge Talenter, som kunde gøre Krav paa at spille hendes Roller.

18,L.2. Fru Nielsen: Anna Nielsen døde 20/7 1856 paa "Florahøj" i Fredensborg, hvorved mange Forhaabninger brast for Høedt og M. Wiehe. Sml. Neiiendam: Mennesker bag Masker (1931), 78 f. - L.24. Ole Walsøe, tidl. Tjener hos Teaterchef Holstein, var Bud ved Det kgl. Teater fra 1838 til sin Død 1873. Han var et lyst Hovede, der klarede mangen vanskelig Situation for Direktionen ud fra sit Kendskab til Forhold og Personer. - L.38. *et Brev419fra Berner:* Brevet, dat. 19/8 1876, findes i Fru Heib. Ark. Heri gør Berner opmærksom paa, at den omtalte Samtale, han for tyve Aar siden havde med Christensen, og om hvis Indhold han dengang gav Fru Heiberg konfidentiel Meddelelse, efter den lange Tids Forløb ikke staar saa klar for ham, at han kan gengive den i dens Enkeltheder. Paa et Omslag, der øjensynligt er sendt med Brevet, har Berner skrevet: "Saavidt jeg erindrer anmodede Justitsraad C. mig om ikke at berette vor Samtale for Andre, men jeg husker ikke mit Svar". Udhævelsen S. 19, 9-10 skyldes Fru Heiberg.

19,L.19. Berner afskedigedes: Iflg. Min. Skr. af 21/1 1857 afgav Berner fra 1/2 s. A. de ham i Egenskab af Teatersekretær overdragne Regissørforetninger mod fra samme Tid at overtage den for den økonomiske Bestyrelse nødvendige Bogføring. Se Det kgl. Theaters Afregningsbog 1854-61, I (R.A.). Sml. Note til III, 89, 8. - L.22. *en ældre Skuespiller:* Talen er om Operasanger Julius Schwartz, der pensioneredes i Jan. 1857 og samtidig overtog Berners Funktioner som Regissør; allerede 1859 forlod han Bestillingen. - L.34. *et af hans Breve:* Dorphs udaterede Brev findes i Fru Heib. Ark. Sml. III, 20, 18 med Note.

20,L.3. Dorph skrev atter: Hans udaterede Brev er i Fru Heib. Ark. - L.7. *han skrev mig til:* I Fru Heib. Ark. findes intet Brev fra Dorph af dette Indhold. - L.18. *Rørende var Dorphs Tak:* Der sigtes til det III, 19, 34 citerede Brev, hvis Indledning udtrykker Glæde over Fru Heibergs forventede Tilbagevenden til Teatret. - L.19. *følgende Skrivelse:* Den findes i Fru Heib. Ark.

21,L.30. "Det er en falsk -" Fri Gengivelse af Citat fra Hertz: Ninon, 5. Akt. 8. Sc.:

Det er en gøglerisk, en usand Verden.
Der her er om os. Ingen er sig selv,
Kun Skinnet af en Anden, kun en Maske.
(Hertz. XII, 181).

L.33. *(Wiehe) tog Afsked med mig:* Se II, 322 ff.

22,L.4. hvor ulykkelig Wiehe havde følt sig: Fru Heibergs Beretning om Wiehes Sindsstemning under Hofteatersæsonen strider mod hans egen og hans Hustrus Skildring; sml. Neiiendam: Breve Skuesp. II, 163f.; 258f. Sml. Note til II, 337, 5; 343, 19. - L.26. *den første Forestilling:* 18/4 1857 optraadte Fru Heiberg første Gang efter sin lange Orlov. Hun blev fremkaldt efter "Ninon", men da hun 10/5 spillede i "Tilfældet har Ret", efterkom hun ikke Publikums Ønske om en Fremkaldelse.

23,L.3. Bladene... angrebe Dorph: Angrebene havde dog en mindre ubehagelig Karakter end den Kritik, Heiberg var udsat for, f. Eks. i Pjecen "Nogle Bemærkninger om Hr. Professor Dorph som Theaterdirekteur" af Xr, der gik ud paa at tilraade ham at skille sig af med Direktør Christensen. Ved Dorphs Afgang skrev Fædrel. 9/6 1857, at selv om han ikke havde opfyldt de Forventninger, der stilledes til ham ved Tiltrædelsen, saa Bladet ham med 420 Beklagelse træde tilbage, "fordi han dog forenede Retsind og Alvor med en grundig, omfattende æsthetisk Dannelse". - L.7. *der arbeidedes nu stærkt paa at fjerne (Overskou):* I kunstnerisk Forstand var Overskou ikke Sceneinstruktørposten voksen - det var endog Ægteparret Heiberg enige om. Da Overskou var Heibergianer og tjenstvillig indstillet over for Dorph, maatte hans Forhold til H. Christensen blive spændt. Denne foretrak og maatte foretrække Høedt til Posten, men valgte en brutal Fremgangsmaade mod Overskou ved hans Afskedigelse 16/4 1858. Sml. Overskou: Oplysninger om Theaterforhold (1858); Samme: Af mit Liv2 II (1916), 219-23. - L.14. *Elevinstructeuren:* Fru Heibergs Uvilje mod Høedts Ansættelse i denne Egenskab blev uden Tvivl forstærket ved hans senere betydningsfulde Indsats paa dette Omraade, hvor han var hende overlegen. Citatet fra Fædrel. findes 1/11 1866. Det var en Gentagelse af Heibergs problematiske Opfattelse af Elevinstruktion. - L.32. *følgende Bekjendtgjørelse:* Meddelelsen findes i Berl. Tid. 8/6 1857, ikke 6/6, som Fru Heiberg skriver i Et Liv, 1. Udg. IV, 27. Samtidig med at Hall, tilskyndet af H. Christensen, hævdede Dorphs Konstitution som Teaterchef, lod han ham udbetale et Honorar paa 1200 Rdl. H. P. Holst vilde gerne være Teaterchef, men Hall vragede ham. Sml. H. Christensen: Det kgl. Theater 1852-59, 239; 249.

24,L.2-7. "Fædrelandet" skrev: Citatet findes i Fædrel. 9/6 1857. Udhævelsen skyldes Fru Heiberg. - L.13. *Ombygningen af Theatret:* Efter at Tilskuersalen var forandret, fortsattes Ombygningsarbejdet i Sommeren 1857 med Forandring af Scenen og Foyeren. Teatrets bageste Del blev meget højere end den forreste, hvilket i høj Grad skæmmede Harsdorffs Fagade. Da Arbejdet ikke var færdigt ved Sæsonens Begyndelse, maatte H. Christensen fra 1/9 til 22/11 1857 benytte Hofteatret ved Christiansborg for at holde Forestillingerne i Gang. Naar Fru Heiberg mener, at dets Scene var daarlig at tale fra, kan denne Kritik opfattes som et Udslag af hendes Uvilje mod Høedts og Wiehes Optræden der, thi bedre Akustik findes ikke i

noget dansk Teaterrum. Forøvrigt deltog hun ikke i Forestillingerne, men meldte sig syg. - *L.36. en Artikel i "Fædrelandet"*: Dorphs Forsvar findes i Fædrel. 12/4 1858; H. Christensen svarede i samme Blad 15/4-17/4 s. A., og Dorph replicerede 20/4. Artiklen er optrykt i Overskou VI, 396-412. Debatten drejede sig mest om Kompetencespørgsmaal og gav Indblik i Direktionens indbyrdes Stridigheder.

25,L.12. *Han havde mistet sin Hustru*: Fru Suhr døde 10/11 1856, og Etatsraad Suhr tilbragte Vinteren 1857-58 i Algier.

26,L.4. *Skuespiller W. Holst*: Da Væggene paa Hofteatret var meget tynde, havde Holst ikke kunnet undgaa at høre en Samtale mellem H. Christensen og Høedt om hans Overtagelse af Instruktørposten, og Indholdet af Samtalen meddelte Holst straks Fru Heiberg. Sml. H.Christensen: Det kgl. Theater 1852-59, 266. Det gode Forhold mellem Holst og Ægteparret kom til Udtryk, da Heiberg ved sin Afgang kaldte ham "en mandig, ridderlig Character". Sml. Breve fra og til J. L.Heiberg (1862), 196.

27,L.7-34,25. *en lang Skrivelse*: Brevet findes i Fru Heib. Ark. Senere 421 beklagede H. Christensen dets Afsendelse: "Jeg siger, at jeg her begik en stor Feil, fordi jeg burde have indseet, at den skriftlige Forhandling næsten aldrig vil føre til Opklaring og Løsning af Misforstaaelser,... den Vei, jeg valgte, førte Sagen ind i et særligt misligt Spor". Sml. H. Christensen: Det kgl. Theater 1852-59, 269. Mislighedens Aarsag var Parternes divergerende Opfattelse af Høedt, og Opgaven at forsone Modsætningerne og bringe dem til at arbejde sammen evnede Christensen, hvis Autoritet kun skyldtes hans ministerielle Ansættelse, ikke at løse.

31,L.9. *det lille Stykke*: Formentlig "Husholdningspolitik" (La diplomate du ménage) Lystspil i 1 Akt af Caroline Berton, oversat af Clara Falbe. Stykket opførtes 1/9 1857, Sæsonens Aabningsaften. Heri debuterede Anna Niensens Søster, Vilhelmine Brenøe (1823-85), som Høedt lancerede, men som ikke gjorde Lykke. - *L.22. flere udmærkede Kunstnere*: f. Eks. N. P. Nielsen og Wilh. Holst.

34,L.26-40,15. *Heibergs Brev*: Her trykt efter hans gennemrettede Koncept, som findes sammen med Christensens Breve i Fru Heib. Ark. I Et Liv, 1. Udg., IV, 45-55 er Brevet trykt efter en Afskrift i IVB, der dog kun i ortografisk Henseende adskiller sig fra Koncepten.

35,L.39. *den Personlighed*: Heiberg udtaler her sin haardeste Dom over Høedt.

38,L.4. Den tyske Digter Johann Paul Friedrich Richter, kaldet *Jean Paul* (1763-1825). Citatet er ikke fundet.

43,L.32-44,25. Fru Heibergs Afskedsansøgning, skrevet med Heibergs Haand, findes i Kultusmin. Sekretariatssager vedr. Kunstanstalterne, Brevnr. 1545-47, 1858. Koncepten, ogsaa dateret 16/10 1857, ligeledes med Heibergs Haand, findes i Fru Heib. Ark.

44,L.26. (*Suhrs*) *Brev*, dateret 14/10 1857 og verificeret af Notarius 17/10 s. A., findes i Fru Heib. Ark.

45,L.15. *efterfølgende Brev*: Fru Sødrings udaterede Brev, hvorpaa Fru Heiberg har skrevet "d. 16", findes i hendes Ark. Det er med Fru Heibergs Svar trykt i Fru Sødrings Erindringer II, 67-69. Fru Sødring søgte Direktør Lange om et Engagement ved Folketeatret, men han fraraadede hende dette Skridt. Sml. smst. 70.

46,L.14. *Embedsbesøg paa Herlufsholm*: Hall var i 1856 blevet udnævnt til Forstander for Administrationen af den Herlufholmske Stiftelse. - *L.36. De ønskede, at jeg skulde tage min Afsked*: H. Christensen omtaler ikke denne pinlige Samtale i sin Bog, men han fortæller, at han tilbød Hall at forlade Teatret, da Fru Heibergs Afskedsbegæring forelaa, idet han ansaa "Slaget for tabt". Sml. H.Christensen: Det kgl. Theater 1852-59, 270f.

47,L.27. *en saa levende Opposition*: Som Svar paa Bladenes opskræmte Meddelelser om, at Fru Heiberg tog Afsked, fordi Høedt skulde være Sceneinstruktør, offentliggjorde han i Berl. Tid. 22/10 1857 et aabent Brev med Titlen "En Oplysning", hvori han kort og sandfærdigt fortalte om sit Forhold til Ægteparret Heiberg. Han vilde kun modtage Stillingen, saafremt Fru 422 Heiberg billigede det. Brevet er meddelt af A. D. J. i Et Liv. 1. Udg. IV, 368-70 og af Neiiendam i Breve Skuesp. II, 33 f. Men dette Brev, hvori han frabad sig "alle yderligere Insinuationer", blev hans Bane som Skuespiller, idet det gav Anledning til en Række Tumulter, der samme Aften indlededes i Hofteatret. Man yndede ikke den Sikkerhed, som ikke bad om Skaansel. Publikum, især en Del Unge, ansaa det for skyldigt Galanteri at tage Parti for den bortdragende Fru Heiberg, og efter at en Udpibning 13/12 1857 yderligere havde krænket den forfængelige Høedt, tog han sin Afsked og optraadte aldrig siden. Sml. Var. til III 58, 20-22 og 109, 28. I Kbh. flyv. Post 3/11 1857 rykkede Heiberg frem med et hvast Svar til Berl. Tid., der (31/10 1857) havde tillagt Fru Heiberg andre Motiver for Bortgangen end Christensens og Høedts Magtovertagelse, deriblandt utilstrækkelig Anerkendelse fra Publikums Side. Herimod protesterede Heiberg indigneret; han havde ønsket at være tavs, men fandt dog disse "Spyfluer" for nærgaaende. "De sande Motiver til Fru Heibergs Fratrædelse ere neppe saa ubekjendte, at det gaaer an at binde Publikum sine egne frække Opdigtelser paa Ærmet".

48,L.14. *følgende Skrivelse*: Halls Skrivelse findes i Fru Heib. Ark. Fru Heibergs Svarr, skrevet med

Heibergs Haand, findes i Kultusmin, Sekretariatssager vedr. Kunstanstalterne, Brevnr. 1483, 1857. Koncepten, ligeledes skrevet af Heiberg, i Fru Heib. Ark.

50,L.2. Partistridigheder og Demonstrationer: Sml. Note til III, 47, 27. - L.31. *den ene Pièce... efter den anden:* 1) "Fru Heiberg contra Høedt" af demens [Cl. Petersen] (1857). 2) "Hvad er Hovedspørgsmaalet?" af H. S. [Herman Sibbern] (1857). 3) "Til den danske Rigsdag om Nationaltheatret" (1858). 4) "Theaterkrisen og Journalisterne", Aristophansk Komædie i 2 Akter af Persiflex [F. W. J. Wille] (1858). Indholdet af disse Pjecer er ikke værdifuldt. - L.35. Juristen og Politikeren Andreas Frederik Krieger (1817 -93), Fru Heibergs Ven paa de ældre Dage. Brevet fra ham, hvorpaa hun har skrevet "17 Novb.", findes i hendes Ark.

51,L.29. min Afsked: Ved kgl. Resol. af 3/3 1858 (Min. Skr. af 10/3 s. A.) fik Fru Heiberg Afsked med en Pension paa 1448 Rdl., 6 β. Skrivelsen findes i Fru Heib. Ark. - L.35-52,17. Fru Halls Brev findes i Fru Heib. Ark.

52,L.18. dette "Dagblad": Redaktør Billes Artikel "Fru Heibergs Bortgang fra det kgl. Theater" findes i Dagbl. 6/3 1858 og er optrykt i Tyve Aars Journalistik II (1876), 332-36 og i Overskou VI, 463-67. Han kaldte hendes Afgang "en Begivenhed, der ikke blot vil gjøre Epoke i Theaterhistorien, men som maa faae Indflydelse paa den danske dramatiske Literatur og paa Folkets kunstneriske Opdragelse i det Hele taget.... Naar en Konge kaldes bort, kan Folket vel sørge, men det trøster sig med, at "Kongen er død, leve Kongen!" Men naar et stort Geni forlader den Nation, i og for hvem det har levet og arbeidet, da opstaaer der en Tomhed, som maaskee først efter Aartier eller Aarhundreder, maaskee aldrig atter udfyldes". - L.22. *Jeg skrev til Fru Hall:* Fru Heibergs Brev til Fru Hall er ikke fundet, ej heller en Koncept dertil. Mange Rettelser i Fru Heibergs Gengivelse deraf i IVA samt det, at 423 hun benytter sin egen Ortografi, tyder paa, at der ikke foreligger noget ordret Citat, men en fri Gengivelse efter Hukommelsen. Forskellige Smaaændringer og Rettelser i Ortografien, som Frk. Verdelin har foretaget ved Afskrivningen i IVB, viser, at heller ikke hun har opfattet Gengivelsen som et Citat. - L.37. *et Ord af en ungarsk Statsmand:* Citatet er ikke fundet, men iflg. H. Høffding: Den nyere Filosofis Hist. 2. Udg. I (1904), 105 har den italienske Filosof Giordano Bruno sagt lign. Ord.

53,L.17. følgende Farvel: Fru Heibergs Farvel findes paa et trykt Blad i IVB; sml. f.Eks. Berl. Tid. 15/3 1858.

55,L.19-28. følgende Brev: Collins Brev findes i IVA. - L.35. *Det lød saaledes:* Digtet blev først trykt i Fædrel. 13/4 1858. Fru Heiberg, A. D. J. og N. Bøgh mente, at det skyldtes Chr. Winther, men ved Udgivelsen af "Et Liv" vedkendte Julius Lange sig Forfatterskabet under Betegnelsen, at det "hidrørte fra en ganske grøn Dilettant". Sml. P. Købke: Breve fra Julius Lange (1902), 289f. N.Bøgh: Chr. Winther III (1901), 141. A. D. J.: Breve (1939), Note til Brev Nr. 263 S. 467.

56,L.38. Etatsraad C. Hauch: Digteren Hauch. Fra Juni 1857 og Aaret ud var H. Christensen Enedirektør, men denne Ordning lod sig ikke opretholde i Længden, og fra 1/1 1858 blev Hauch 1. Medlem af Bestyrelsen; han skulde "drage Omsorg specielt for de artistiske Anliggender". Hauch troede, en naiv Digtersjæl som han var, at han kunde holde "Poesien oppe i den Sphære, hvor den endnu med levende Røst kan tale til og ikke blot paa Prent udsendes imellem Folk". Men allerede i Maj 1858 skrev han til Ingemann om "Intrigens store Edderkop, der neppe nogensinde vilde aflade at spinde sit Net bag Coulisserne". Og i Sept. var han klar over, at han "neppe holdt længere ud end denne Saison". Hans Tilværelse var "en Kamp paa Liv og Død!" mellem Direktionen og dens mangfoldige Fjender. I Maj 1859, kort før han fik Afsked, forstod han, at han ikke havde noget Kald til at være Teaterdirektør, og haabede, han "med Guds Hjelp at kunne befrie mig for denne Embedsstilling, der meget nær hører til de Værste i Landet". Sml.: Hauch og Ingemann. En Brevveksling, udg. af M.Hatting (1933), 121-30.

57, L.1. Overskou... fjernet: Sml. Note til III, 23, 7. - L.23. I "*Fædrelandet*": Hele Efteraaret 1857 angreb Fædrel. Direktør Christensen - "en udenfor den litteraire Verden staaende Secretair (Skriver)" - f. Eks. 8/10 og 20/10-21/10, da Fru Heibergs Afsked var officiel. Angrebene fortsattes efter Hauchs Udnævnelse, f. Eks. 17/9 1858. Christensen mente, at Kritiken var en personlig Hævn, fordi han havde nægtet Bladets Anmelder, Magister Clemens Petersen, Adgang til at gaa paa Teatret som Elev uden at deltage i Arbejdet. Sml. Det kgl. Theater 1852-59, 273. - L.41-58,2. Om de nævnte Tilbud fra Stockholm og München har intet nærmere kunnet oplyses.

58,L.11. Er. Høedts Strid med Heiberg: Sml. II, 270-276 og Noter. Medens Dorph var Chef, frabad Høedt sig gentagne Gange at spille Richard III. - L.21. *den Medfart, han led paa Scenen:* Sml. Note til III, 47, 27. - L.25. *Sceneinstructeur:* Høedt ønskede ingen Udnævnelse i denne Stilling, men 424 tilbød at assistere Direktionen vederlagsfrit. Saaledes virkede han Sæsonen 1858 -59, i hvilken hans Instruktion indadtil og udadtil vandt saa stor Paaskønnelse, at Direktionen ønskede ham optaget som dens tredje Medlem. Ministerskiftet i Maj 1859 og Direktionens Fald hindrede hans Udnævnelse, men som Anerkendelse for "de Tjenester, han havde vist Theatret", modtog han s. A. Professortitlen. Sml. H.Christensen: Det kgl. Theater 1852-59, 302-08. 10/8 1859 fik Høedt kgl. Udnævnelse med 1000 Rdl. i Gage, medens hans Indtægt som Skuespiller blev inddraget, saalænge han ikke optraadte. Sml. Kultusmin. Forestillinger 1859 (R. A.). - L.27.

"*Hr. Høedts nye Skole*": Fru Heibergs Kritik af Høedts reformatoriske Indsats er en Videreførelse af Overskous Bedømmelse i VI, 525-29 og et Svar paa Edv. Brandes' stærke Anerkendelse af Høedt i Det nittende Aarh., April 1875 (sml. Var. til III, 58, 27). demens Petersen behandlede Emnet i Fædrel. 31/10 1857. Af Fru Heibergs Breve til Krieger (II, 249 f.) fremgaar hendes Vrede over den Værdsættelse, Høedt var Genstand for fra Brandes' Side.

59, L.7. Høedt i 1851 som ung Student: Høedt var 31 Aar ved sin Debut i 1851 og var allerede 16 Aar gl. blevet Student, altsaa 15 Aar forud. - L.34. Romantikens Forbereder kgl. Skuespiller Michael *Rosing* (1756-1818) og den sceniske Pædagog, kgl. Skuespiller Frederik *Schwarz* (1753-1838) var begge Modstandere af Kotzebues Modeskuespil, fordi de havde "en meget skadelig Virkning paa Aktionens Sandhed og rette Aand". Sml. Biogr. Leks. XXI, 459.

60, L.3. en ny national... Digting: Digterne Johannes *Ewald* (1743- 81), Johan Herman *Wessel* (1742-85), Thomas *Thaarup* (1749-1821), P. A. *Heiberg*. - L.7. Den tyske Skuespiller og Forfatter A. W. *Iffland* (1759-1814). - Den tyske Dramatiker A. F. F. v. *Kotzebue* (1761-1819). - L.27. *Rollen blev overdraget til en comisk Skuespiller:* Ved Førsteopførelsen i 1808 spilledes Hakon Jarl af Frydendahl. - L.32. i *Flensborg:* Dr. med. Ryge var 1807-13 Fysikus i Flensborg. Hans litterære Smag var dog i Begyndelsen knyttet til Værker af Iffland, Kotzebue og Sander, og Hakon Jarl fandtes ikke mellem de Roller, i hvilke han ønskede at prøves for Direktionen. Det var først gennem Paavirkning af Rahbek, at han forstod, at han skulde bygge sin Fremtid paa Værker af Oehlenschläger. Han blev ogsaa en navnkundig Holbergfremstiller. Sml. Neiiendam: *Mennesker bag Masker*. (1931), 25-36.

61, L.29. Goethe: Se II, 274, 31 og Note. - L.32. *Nielsen og Fru Nielsen:* N. P. Nielsen debuterede 1820, hans Hustru Aaret efter, medens Ryge tilhørte Teatret fra 1813. - L.39. *de hule, forcerede Dramaer:* Det lykkedes ikke Oehlenschläger, men først Scribe, at fortrænge Kotzebue fra Repertoiret.

62, L.4. "Vi, vi, vi -": Citat fra Sangen "Held Held Held os!" Kong Salomon og Jørgen Hattemager, 21. Sc. - L.18. *mageløse Vaudevilleelskende:* I Heibergs første Vaudeville "Kong Salomon og Jørgen Hattemager" og i "Recensenten og Dyret" kreerede Anna Nielsen (da Madame Wexschall) og N. P. Nielsen Elskerparret. - L.26. *De... Scribeske425Comedier:* I 1824 opførtes det første Skuespil af Scribe, "Valerie". Sml. I, 136, 22 med Note. - L.38. *gifte Damer fandt det uforeneligt:* I sit Forspil til "Holbergs Jubelfest" i 1822 lod Oehlenschläger en Frue fra Bourgeoisiet udtale denne Mening om Holberg, at han var

"plump, uartig, grov! Han passer sig
Ei meer for vore Tider. Unge Piger
Kan ikke see hans Løier uden Rødmen;
Selv gifte Koner maae slaae Øiet ned".

Sml. Neiiendam: Det kgl. Teaters Sekularfest i 1822. Holberg Aarbog 1921, 239 f.

63, L.5. Barselkonen: Naar denne Rolle i "Barselstuen" oprindeligt blev spillet af en Mand, skyldtes det Teatrets Mangel paa Damer. Derved skabtes en daarlig Tradition, som først blev brudt i 1801; siden 1827 er Rollen altid blevet udført af en Skuespillerinde. - L.8. *Molière:* I 1827 opførtes "Tartuffe", i 1845 "Den adelsgale Borger" og Aaret efter "Fruentimmerskolen". Fra 1841 var "Scapins Skalkestykker" en fast Bestanddel af Repertoiret, og i 1849 blev "Den indbildt Syge" genoptaget. - *enkelte Shakespeareske Tragedier:* "Hamlet" genoptoges 1826 og 1851 samtidig med "Kong Lear"; "Romeo og Julie" blev opført 1828 og 1845; "Macbeth" holdtes med store Mellemløb paa Repertoiret fra 1817 til 1860. - L.9. *flere af de berømteste engelske Lystspil:* "Bagtalelsens Skole" af Sheridan og "Fejltagelserne" af Goldsmith tilhørte med Afbrydelser Repertoiret fra 1784-85. - L.19. *paa Faa nær:* Dr. Ryge døde i 1842, Henriette Jørgensen forlod Teatret 1845, og C. M. Foersom døde i 1850. - L.22. *det er af os, han har lært at spille Comedie:* I en fortrinlig Karakteristik af Høedt som Skuespiller skrev Clemens Petersen i Fædrel. 31/10 1857: "Vil man nu bestemme Forholdet mellem denne saakaldte nye og gamle Skole, saa maa man i det mindste først betænke, at Hr. Høedt som Skuespiller er Elev af Fru Heiberg og Hr. Phister. Sin Methode har han lært af dem; en Mængde ikke blot Sjælsbevægelser, men endogsaa Organbevægelser, Overgange, har han udbyttet fra dem, men han copierer ikke, han forarbejder dem til at være hans egen Eiendom, og det er derfor ingen Dadel, men en Roes for ham. Retningen er den samme, men grellere, thi der er mindre Skuespillerevner hos ham end hos de to andre". Clemens Petersen bestred ikke Høedts Fortjenester i Retning af det naturlige, men medens Fru Heiberg stadig forbavsede Publikum med nye Billeder, var Høedt bestandig sig selv; hans Mangel laa altsaa i Fantasien, men "han hylér ikke, brøler ikke, hans Declamation er aldrig denne følesløse og forstaaelsesløse Klingren med Organet; han er aldeles fri for den Svulst og Affectation, den blødsødne, kraft- og karakterløse Mildhed, der betegner den oehlenschlägerske Perodes Efternølere og Carrikaturer." - L.40. *Hvor ere nu alle disse henne?:* Fru Heiberg undervurderer her Høedts Betydning. Allerede før han blev Skuespiller, paavirkede han i det Nielsenske Hjem de unge, for Eks. Julie Rosenkilde (senere Fru Sødring), der beundrede hans Evne til at redegøre for Replikens sjælelige Motivering og Figurerens Karakteristik. Siden prægede hans Instruktion andre Talenter for Livet, for Eks. Fru Eckardt, hvis Spil gennem ham blev en Kopi af Fru Heibergs Verdensdamer, og især Fru Hennings, som han forberedte til en Gennembrudsdebut (Agnès i "Fruentimmerskolen"), og som gjorde ham mest og længst Ære. Sml. Neiiendam: Michael Wiehe og Frederik

Høedt. (1920), 72-75; 84-87.

64,L.11. "*Selv Guderne -*": Citat fra Schillers: Jungfrau von Orleans 3. Akt, 6. Sc.: "Mit der Dummheit kämpfen Götter selvst vergebens." - L.28-65,21. Citatet er fra "Hamlet" 3. Akt, 2. Sc. Fru Heiberg har benyttet P. Foersoms Oversættelse og udeladt de Medspillendes Repliker.

65,L.29. *Ja, det er gammelt, Eders Naade!*: Citat fra "Hamlet" 1. Akt, 2. Sc. - L.38. Heiberg... havde ikke Evne til at forstaa den store Shakespeare: Det var Heibergs Udtalelse om, at Melpomenes Dolk i "Richard III" var forvandlet til en Slagterkniv (sml. Pros. VII, 395), og hans Opfattelse af Macbeth som en Ole Kollerød, der betingede Høedts Tvivl om, at han kunde forstaa Shakespeare. Sml. H.Christensen: Det kgl. Theater 1852-59, 66; 74; Note til II, 107, 4.

66,L.8. G.H.Lewes (1817-78): Goethes Levnet og Værker, oversat af Anna W. Horn (1874), 521. - L.11. "*Hvem er du onde Aand -*": Citat fra "Romeo og Julie" 3. Akt, 2. Sc. i P. Foersoms Oversættelse: "Hvo est Du, onde Aand, som saa mig martrer?" - L.14. Den franske Kritiker Hippolyte A.Taine (1828-93); se f.Ex. hans: *Historie de la littérature anglaise*. II (1866), 164. - L.24. *Striden om Macbeth*: Sml. Heib. Pros. VII, 3-23. - L.25. *Ole Kollerød*: Bekendt Tyv og Morder, der henrettedes 1840, 38 Aar gl. Pressen beskæftigede sig meget med hans Person, og han har selv skrevet sin Levnedshistorie. Sml. Criminelsager VI, ved F. M. Lange. (1841), 495- 550. - L.35 "*Du sprichst -*": Citat fra Goethe: "Iphigenie auf Tauris" 1. Akt, 3. Sc. (Goethe IX. 50).

67,L.18. *Kong Lears Stemme*: "Kong Lear", 3. Akt, 2. Sc. - L.22. "*sønderrive Trommehinden -*": Omskrivning af Hamlets Ord til Skuespillerne; sml. III, 64, 37 og Note.

68,L.3. *Wiehe... havde inden 1851 naaet Toppunktet*: Denne Paastand er ikke overensstemmende med de faktiske Forhold. Nogle af Wiehes ypperste Karakterfremstillinger blev først skabt senere for Eks. Kejser Caligula i "Fægteren fra Ravenna" og Sortebroder Knud i "Axel og Valborg". Ogsaa Tadeo i "Den Yngste" og Mortimer i "Maria Stuart" udførte han først efter 1851. Om Forskellen mellem Wiehes og Fru Heibergs Spil sml. Nat. Tid. 7/12 1892 M. - L.15. *en fortrinlig illustreret Oplæsning*: Om Høedts Spil som Hamlet sml. II, 251 f. og Noter. - L.33. *er skrevet saa meget om Sandhed og Natur i Kunsten*: For Eks. af Clemens Petersen i Fædrel. 31/10 1857. Han bestemmer her Høedts Indsats som "en Reaction mod den oehlenschlägerske Skoles Carrikatur". - L.34. *to verdensberømte Malerier*: "Den sextinske Madonna" malet af Italieneren Raphael (1483-1520) og et andet Madonnabillede malet af Tyskeren Holbein (den Yngre) (1497-1543).
427

69,L.17. Den schweiziske Digter J. Gaspar *Lavater* (1741-1801). Citatet er ikke fundet. - L.29. "*En saadan Judas*", *siger han*: Sml. Lavater: *Anmerkungen zu einer Abhandlung über Physiognymik*. (1778). 18-20.

70,L.19. "*Das hoben wir -*": Citatet er ikke fundet. - L.20-24. Citatet er fra "Dichtung und Wahrheit", 11. Bog (Goethe. XIX, 51). - L.25. *Hr. Høedts... Anklageskrift mod Heiberg*: Høedts Skrivelse af 4/3 1853 til Simony, ikke til Hall. Sml. Note til II, 270, 16-272, 13. Fru Heibergs Citater deraf er meget frie, og Udhævelserne skyldes hende. Sml. III 58, 27 og Note.

71,L.20. *Ønsket om at spille*: De Stykker, Høedt ønskede opført, havde tidligere tilhørt Repertoiret. Lessings Tragedie "Emilie Galotti" var senest opført 1837; Beaumarchais' Komædie "Figaros Giftermaal" gaves sidst 1846; Picards Komædie "De lystige Passagerer" udgik af Spillelisten 1833 og Scribes Lystspil "Gesandten" i 1834. Høedt havde besøgt Teatret fra sine Drengæaar og kendt disse Skuespil derfra. - L.30. (*Høedt*) *har anvendt Aar*: Høedt skrev ikke, at han havde anvendt Aar paa at indstudere de nævnte Roller, men lod forstaa, at han havde brugt "et Aarstid" til at indstudere Richard III. - L.34. *ikke et eneste af de Løfter blev indfriet*: Grunden hertil var den, at Oppositionen mod Heiberg ved Anna Nielsens Død mistede sin kvindelige Hovedkraft. Uden hende kunde det planlagte Repertoire ikke gennemføres. Sml. Note til III, 18, 2. - L.40. *sin Skrivelse til Ministeriet*: Fru Heibergs Citater af Høedts Brev er ogsaa her meget frie, og Udhævelserne skyldes hende.

72,L.11. "*Min Lykkestjerne*": Lystspil i 1 Akt af Scribe (Mon étoile), oversat af Glückstad; opf. 1. Gang 24/10 1854, medens Heiberg endnu var Direktør. Han og ikke Høedt havde altsaa i dette Tilfælde Ansvaret. Det var Paimpols Rolle heri, Høedt spillede under Udpibningen, da han optraadte sidste Gang 13/12 1857. - "*Salomon de Caus*": Dram. Digtning i 4 Akter af A. Munch; opf. 1. Gang 19/12 1856. Høedt spillede heri Titelrollen. - "*Thyre Boløxe og Herremanden*", romantisk Lystspil i 5 Akter af Thiele; opf. 1. Gang 14/3 1857. Høedt spillede heri Hendrik Skytte. - L.28. *decorerede med Ridderkorset*: Sml. Note til II, 262, 5 og Var. til II, 250, 10.

73, L.11. *han er formuende*: Høedts Formue, som skyldtes hans Faders Initiativ og Forretningsdygtighed, udgjorde ca. 200,000 Kr., og for en Del heraf blev ved Moderens Død i 1887 oprettet et Legat under Kbh.s Magistrats Bestyrelse. Scenekunstnere er ikke betænkt deri. - L.31. *hans faa Fremstillinger*: Høedt udførte dog 31 Roller i sine seks Teateraar, altsaa ca. 5 pr. Sæson.

74, L.4-5. "*Det er ikke sømmeligt -*": Det er ikke lykkedes at finde dette Citat, som maaske er en Omskrivning af Plougs skarpe Angreb paa Høedt i Anledning af hans Pjece "Det kgl. Theater og

Commissionen" i Fædrel., særlig 21/12 1868. - *L.9. Theaterchefsposten havde han ikke "Mod" til at overtage:* Kultusminister Fischer tilbød i 1876 Høedt Teatrets Ledelse, men da han ikke kunde faa Statens aarlige Tilskud, som da var fikseret til 428 60,000 Kr., væsentligt forhøjet, afslog han Tilbudet, hvorefter Oberst Fallesen blev udnævnt. Sml. Neiiendam: Det kgl. Teaters Historie II (1922), 45 ff. - *L.15. de saakaldte realistiske Skuespil:* Henrik Ibsens Værker indførtes 1870 paa Det kgl. Teater med "De Unges Forbund", der efter Ledelsens Mening, som "politisk Satire havde en Værdi, det manglede i æstetisk Henseende". Fru Heiberg mente, at dets Brod kunde rettes mod Partiet Venstre, der da stod foran sin Samling. Sml. Neiiendam, 140 f. 1871 opførtes "Kongsemnerne", og derefter fulgte Ibsens øvrige Værker Slag i Slag - ogsaa "Hærmændene paa Helgeland", som Heiberg havde kasseret. Fru Heiberg iscenesatte de to førstnævnte Skuespil.

75,L.12. Goethe siger: Se Note til III, 70, 20. Udhævelsen skyldes Fru Heiberg. - *L.21. "De nyere realistiske, sande Tidsdramaer":* Fru Heiberg tænker formentlig her paa Augiers to Skuespil "Gabrielle", opført 1875, og "Giboyers Søn", opført 1876, maaske ogsaa paa Victorien Sardous "Ferréol", opført 1877. I "Giboyers Søn" saa hun kun "uanstændige Qvinder, bedragne Ægtemænd, Politik, Adel, Borgerskab, ædle, hule Følelser, falsk Moral, som Publikum tager for ægte"... "Det mærkeligste ved disse nyere franske Stykker er, at vi ved Siden af det raa og uskjønne atter kommer ind paa den Sentimentalitet fra Kotzebues og Ifflands Tid, thi Forfatteren kræver ikke alene, at vi skal taale og interessere os for en saadan Kjeltring som Hovedfiguren i Stykket, nei, vi skal røres og fælde Taarer over dette forvorne Bæst". Da hun i 1880 gensaa "Recensenten og Dyret", som opførtes kort efter "Et Dukkehjem", følte hun det som paany at "drikke af Glædens Kilde ovenpaa al den triste psykologiske Viisdom, som de nyere Dramaer har fyldt os med"; se Krieger II, 262ff.; 328. - *L.30. ja, vove endog at optræde halvdrukne:* Fru Heiberg tænker her formentlig paa Kristian Mantzius og Wilhelm Wiehe, der stimulerede sig, naar de skulde optræde. - *L.34. En ung Skuespillerinde:* Bladene fortalte, at den unge Sarah Bernhardt gjorde den Art Naturstudier, hvad iøvrigt Fru Heiberg i sine unge Dage ogsaa havde indladt sig paa ved at besøge Døvstummeinstituttet, da hun skulde spille Fenella i "Den Stumme i Portici". Sml. Neiiendam, 14.

76, L.1. "Theatergulvet...": Sml. II, 355, 1 m. Note. - *L.3. det Hæslige i Dødskampen vises:* Da Fru Heiberg i 1880 saa den italienske Tragedienne Ristori som Dronning Elisabeth, hørte Dr. Schandorph hende udbryde: "Hvor er det raat!" (Politiken 25/12 1890); sml. Neiiendam, 139, - *L.39. Kongerækken i Macbeths Syn:* "Macbeth", 4. Akt, 1. Sc.

77,L.13. Bonderup: J. Th. Suhr havde i 1853 købt Bonderupgaard i Tosted Sogn nord for Ringsted; Godset gik efter hans Død over til den Suhrske Stiftelse (sml. C. Nyrop: Det Suhrske Hus i Kbh. (1899), 128, 156). - *L.20. Arkitekt, Professor Ferdinand Meldahl (1827-1908).* Om hans Arbejde paa Bonderupgaard, der fuldførtes kort før Suhrs Død, sml. Helga Stemann: F.Meldahl og hans Venner II (1927), 226-30.

78,L.1. Geheimeraad Bang: Eksekutoren i Suhrs Bo, Justitiarius i Højesteret P. G. Bang var 1856 afgaaet som Konsejlspræsident. I Modsætning til 429 Fru Heibergs Meddelelse fortæller C. Nyrop, at der intet fandtes i Suhrs Testamente om hendes Ret til at disponere over Bonderup som Sommerbolig. Sml. Det Suhrske Hus. (1899), 154. - *L.14. en Del af sine Venner:* Foruden til Fru Heiberg, hvem Suhr testamenterede 400 Rdl. aarlig, der skulde forhøjes til 600 Rdl., hvis hun forlod Teatret, havde han fastsat Legater til Familierne P. G. Bang, Tscherning, Bræstrup og Bluhme. Sml. C.Nyrop: Det Suhrske Hus. (1899), 153 f. - *L.24. en Ven: Sandsynligvis Ole B. Suhr. - Gartneren Ole:* Sml. III, 111, 20 og Note. - *L.29. mit Portrait:* Maleren Wilhelm Marstrand fuldendte 1859 sit monumentale Portræt af Fru Heiberg. To Studier til Billedet er gengivet i Karl Madsen: Wilhelm Marstrand. (1905), 331 f. Kjolen blev efter Fru Heibergs Ønske efter Marstrands Død forlænget med et Slæb, malet af Carl Bloch (se smst., 334).

79,L.11. de dybe, ufrivillige Suk: Helena Nyblom, f. Roed, fortæller i "Livsminder" (1923), 173, at "baade Bissen og Marstrand led ved at portrættere Fru Heiberg, da hun selv vilde bestemme, hvordan Kunstværket skulde være". Foran det færdige Billede sagde Marstrand: "Det har jeg ikke malet, det har Fru Heiberg selv gjort". H. V. Bissen skrev 22/5 1860: "Jeg staar paa Springet til Heiberg's paa Christianshavn, hvor jeg modellerer hendes Buste; det er et drøjt Arbejde, kan Du tro!" (se Oscar Bloch: H. V. Bissen (1929), 200 ff. - *L.26. Marstrands Hustru:* 1850 blev Marstrand g. m. Margrethe Christine Weidemann (1824-67). - *L.35. en anonym Beundrer:* Sandsynligvis Kaptajn, Brygger J. C. Jacobsen.

80,L.10. det kongelige Billedgalleri: Den kgl. Malerisamling (nu Statens Museum for Kunst) var fra 1824 til Slotsbranden 1884 til Huse i Kronprinsens Etage paa Christiansborg. Det lykkedes ved Branden at redde Marstrands Billede af Fru Heiberg uden Ramme, og paa Foranledning af Kaptajn J. C. Jacobsen indgik det i det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg. Det kgl. Teater ejer en Kopi, malet af Fr. Henningsen. - *L.14-27. Marstrands Brev findes i IVA. - L.28. Foraarsudstilling paa Charlottenborg:* Her udstilledes Marstrands Portræt af Fru Heiberg i 1859. Da Paludan-Müller saa det, udbrød han: "De seer jo ud - som De staaer ved dette Vindue, - som om Heiberg laa knust udenfor det". Sml. Karl Madsen: Wilhelm Marstrand. (1905), 332.

81,L.12. en skammelig Uret: Fru Heiberg har selv fortalt om den Sindsstemning, hun var i, da Marstrand malede hende: "Den Uret, der var viist imod Heiberg, den Intrige af den laveste Art, fremtvungen ved et Par

intrigante Skuespilleres Fordringer, og som fik Medhold i en Del af Pressen og støttedes af Cultusministeren, der endte med, at Heiberg indgav sin Ansøgning om Afsked, denne Uret mod ham var aldrig ude af mine Tanker...". Se Heib. Hjem, 415. - *L.23. en af Halls Venner*: Juristen, Professor F. C. *Bornemann* (1810-61), der ogsaa var venskabeligt knyttet til Ægteparret Heiberg; sml. Heib. Hjem, 415. Krieger I, 52-55. - *L.31. en stor Lithographi*: Det kendte Litografi efter Marstrands Billede udgaves 1859 af Tegners og Kittendorffs Institut. Maleren bad Ploug om et Vers til Litografiet, 430 men de fire Linier, han skrev, blev ikke anvendt, da Ploug ikke var tilfreds med dem. Sml. Karl Madsen: Wilhelm Marstrand. (1905), 334. - *L.32- 82, 5. Marstrands Brev* findes i Fru Heib. Ark.

82, L.38. hans intime Ven: Landskabsmaleren P. C. Skovgaard.

83, L.13. Pennetegning: Tegningen, der forestiller H. P. Holst, Georg Carstensen og Bournonville, var udstillet paa Kunstforeningens Marstrand-Udstilling (1898) og opført i Kataloget, 63: "Kunstens Triumvirat eller Projekt til et nyt Monument for Nutidens Gratier, bestemt til at oprejses paa Vandkunsten". Sml. N.Bøgh: Chr. Winther II (1900), 206: "Det var - efter Sigende - ikke uden Foranledning fra Winthers Side, naar noget senere hen i Tiden Marstrand tegnede et Monument, der skulde opstilles paa Loppetorvet (Vandkunsten), og paa hvis Top H. P. Holst, Carstensen og Bournonville dannede en Gruppe". - *L.21. Fri Gengivelse af Citat fra "Seer jer i Speil"*, 10. Sc.:

Ifald Hr. Lieut'nanten det kunde see,
Gud veed, om han fik Lyst at græde eller lee.
(Heib. Poet. XI, 97).

L.33. Han dyrkede selv Musikken: Marstrand havde som ung spillet Violin eller Violoncel, og en Aften om Ugen i sit Hjem dyrkede han Kammermusikken, trods ringe Dygtighed. Sml. Karl Madsen: Wilhelm Marstrand. (1905), 351 f. - *L.36. Theatrets nye Opera-Instructeur*: 10/11 1857 approberede Ministeriet Direktionens Indstilling om, at Bournonville overtog Instruktionen for Operaen og Syngestykket. Fru Heibergs Bitterhed mod ham og denne Del af hans Arbejde maa ses paa Baggrund af, at han forlod Teatret under Heiberg og kom tilbage under H. Christensen. - *L.37. "Don Juan"*, Opera i 2 Akter af Mozart; Tekst af da Ponte, oversat af Abrahams; opf. 1. Gang 5/5 1806 og hørte især fra 1839, da Christian Hansen havde overtaget Titelrollen, til Teatrets løbende Repertoire. Kommandantens Tilsynekomst har paa fremmede og danske Scener ofte været Genstand for Ændringer i Sceneinstruktionen.

84, L.1-5. at lade Commandanten: "Don Juan" 2. Akt, 11. Sc.; *Don Juans sidste... Gjestebud*: smst. 12. Sc. - *L.33. En tragisk Skjæbne*: Marstrand fik et apoplektisk Slag 16/10 1871.

85, L.13. Monrad blev 6/5 1859 Kultusminister. Fra sin Virksomhed i Ministeriet kendte han Direktionen Hauch-Christensen, men nærede ikke Halls Tillid til den. En af hans første Handlinger var at meddele H. Christensen, at han straks maatte fratræde som Ministersekretær, da denne Stilling var uforenelig med Teaterdirektørposten. Uanmeldt gik han dernæst en Aften ned paa Teaterkontoret og reviderede Kasse- og Regnskabsbøger, men fandt intet at bemærke. Sml. H. Christensen: Det kgl. Theater 1852-59, 309. - *L.16. vor forrige Bolig i Brogade Nr. 3*: Se I, 148, 14 og Note. - *L.29. Vi ønske Alle at faa Dem tilbage*: A. D. J. har i Et Liv, 1. Udg. IV, 372 f. meddelt Breve fra Monrad vedrørende Fru Heibergs Tilbagekomst til Teatret.
431

86, L.7. Han... maa afskediges: If. kgl. Res. af 17/6 1859 blev Hauch og H. Christensen afskediget, idet den førstnævnte udnævntes til Konferensraad, og den anden fik Ridderkorset. Efter Heibergs Død n. A. blev Hauch hans Efterfølger som Censor, medens Christensen modtog Embedet som Borgmester, Byfoged og Byskriver i Hobro. I 1872 skrev Monrad til ham: "Jeg handlede efter bedste Overbeviisning, da jeg fjærnede Dem fra en Stilling, som De havde faaet kjær.... Jeg maa imidlertid indrømme, at efter vore Forhold var min Behandling af Dem noget haard, og naar jeg har tænkt paa hine gamle Dage, har jeg i Forholdet til Dem staaet som den, hvem der var Noget at tilgive." Sml. H. Christensen: Det kgl. Theater 1852-59, 316. - *L.14. Hvad HT. Høedt angaar*: Direktionen Hauch-Christensen havde forinden Ministerskiftet gjort Indstilling om Høedts Optagelse i Direktionen, og Hall anbefalede denne Ordning til sin Efterfølger. Men Monrad gennemførte ikke Forslaget, da det vilde have umuliggjort Fru Heibergs Tilbagekomst. Sml. Note til III, 58, 25; H. Christensen: Det kgl. Theater 1852-59, 309 f. - *L.25. deres Afmagt*: Teatret ejede efter Fru Nielsens Død og Fru Heibergs Afgang ingen Førsteskuspillerinde.

87, L.22. Overskou i sin Theaterhistorie: Meddelelsen findes i Overskou VII, 2.

88, L.23. Geheimeraad Frederik Ferdinand v. Tillisch (1801-89) havde været Stiftamtmand, Kabinetssekretær, slesvigsk Minister og Indenrigsminister og var, da han 17/6 1859 blev Teaterchef, Medlem af Folketinget. Han var kendt som en dygtig Administrator, men havde ikke beskæftiget sig med Litteratur og Kunst. Egentlig betød Udnævnelsen, at man gik tilbage til det før den fri Forfatning gældende System, at have en højtstaaende Hofembedsmand og Excellence i Spidsen for Teatret.

89, L.8. 23/7 1859 blev Berner kgl. udnævnt i sin tidligere Stilling som Teatersekretær og Regissør for

Skuespillet og Operaen. Samtidig beholdt han sin Plads som Fuldmægtig i Kasserer- og Ekspeditionskontoret. Hans samlede Gage var 1400 Rdl. Da Arbejdet nødte ham til at tilbringe hele Dagen til sildig Aften paa Teatret, fik han n. A. 100 Rdl. i Tillæg for sin "Flid, Orden og Nidkjærhed". (Kultusmin. Forestillinger 1859-60). Sml. Note til III, 19, 19. - *L.37. Heiberg... blev meget syg*: Det var det første Udslag af Heibergs Sygdom, Mavekræft, hvoraf han Aaret efter døde.

90, *L.29-91, L.34.* Skrivelsen findes i Fru Heib. Ark.

91, *L.37. jeg vilde atter optage min Virksomhed*: Paa Teatrets Vegne blev Kontrakten (T. Mus.) underskrevet af Tillisch. Den sikrede Fru Heiberg 800 Rdl. og Feu af 1. Kl. (i den første Sæson 233 Rdl.). Indtægten havde ingen Indflydelse paa hendes Pension, som beløb sig til 1448 Rdl. Sml. Note til III, 51, 29. Kontrakten kunde fra Fru Heibergs Side opsiges med 14 Dages Varsel ved en Sæsons Begyndelse.

92, *L.3. "Bagtalelsens Skole"*, se I, 182, 7. - *L.32. "Macbeth"*, Tragedie i 5 Akter af Shakespeare, o vers. efter Schillers Bearbejdelse, af Foersom, Musiken af Weyse; opf. 1. Gang 15/11 1817. Lady Macbeth var sidst udført af 432 Anna Nielsen. - *"Maria Stuart"*, Tragedie i 5 Akter af Schiller, overs. af Rahbek (og senere af S. Beyer); opf. 1. Gang 10/4 1817; Titelrollen var sidst udført af Anna Nielsen.

93, *L.31. Sæsonen aabnedes*: 1/9 1859.

94, *L.5. (Sille Beyers) Bearbejdelser*: Sml. II, 148, 4, II, 175, 10 og II, 215, 23 og Noterne dertil. - *L.12. Madam Gram*: Da Madam Grams Mand, Johan Frederik Gram, var Teatrets Portner, havde Ægteparret Bolig i Komodiehuset. Datteren, Ane Marie Gram, var Korsangerinde og udførte bl. a. Lady Teazles Pige i "Bagtalelsens Skole". (Folketællingslisten 1860. R. A.). Sml. III, 109-110. - *L.30-38. Berners Billet*, uden Aarsangivelse, findes i Fru Heib. Ark. - *L.32. Blomster og Laurbærkranse*: Blomsterhandlerne averterede "Udvalg af smukke Bouquetter til Fru Heibergs Gjenoptræden" (T.Mus.). Et Scenebillede, det første autentiske, den illustrerede Presse bragte, er gengivet i III. Tid. 9/10 1859 (sml. Et Liv III, 96), hvor det fortælles, at man aldrig havde set Mage til den Blomsterregn, Fru Heiberg var Genstand for. Bladet gentager, hvad nylig var skrevet om Skuespillerinden Mademoiselle Déjazet, at hun "besejrer sin Alder, og at Tiden standser med Ærbødighed ligeoverfor denne uforgjængelige Ungdom".

95, *L.3. til Trods for Forbudet*: II. Teaterregulativet var og er Fremkaldelser ikke tilladt uden Chefens specielle Tilladelse. - *L.12. Collins Direktorat*: Jonas Collin fratraadte som Direktør 23/7 1849. - *L.19. tilbudt hans Kone*: Lady Macbeths Rolle behøvede ikke at tilbydes Anna Nielsen, da den siden 1835 havde hørt til hendes Repertoire, hvad Fru Heiberg har oversat. N. P. Nielsens Vrede, da der blev Tale om at fratage hende Rollen, var forstaaelig.

96, *L.9. en af Hexene*: Se "Macbeth", 1. Akt, 3. Sc. - *L.13. den forkortede og forandrede Udgave*: Det Eksemplar af "Macbeth", hvori Sceneinstruktøren havde gjort Ændringer til Brug for Opførelsen. - *L.39. Lady Macbeths Rolle*: I 1817 blev Lady Macbeth kreeret af den da 57aarige Jfr. Astrup, men hermed ophørte Tildelingen af Rollen til en ældre Skuespillerinde. 1825 udførtes den af den da 34aarige Henriette Jørgensen, og Anna Nielsen var 32 Aar, da hun i 1835 overtog Rollen, og 50 Aar, da hun spillede den sidste Gang. Fru Heiberg var 48 Aar i 1860, altsaa stod hun og Fru Nielsen næsten paa det samme Alderstrin m. H. t. Lady Macbeths Rolle. Men Fru Nielsen ældedes tidligere end Fru Heiberg.

97, *L.14 ff.* Fru Heiberg har citeret "Macbeth" efter Shakespeare: Dramatiske Værker 2 X (overs. af Wulff og P.Foersom). (1850).

100, *L.40. "Kom, kom! bort!"*: Foersoms Oversættelse har (S. 163): "Kom, Svage! Kom!"

101, *L.40. "svag og feig"*: Foersoms Oversættelse har (S. 162): "usel, fortabt i Tanker".

103, *L.25-40. Martensen*: Den christelige Dogmatik. (1849), 571-72. Udhævelsen skyldes Fru Heiberg.

104, *L.4. et... Sted i Dogmatiken*: Citatet er en fri Gengivelse af 433 Martensens Mening S. 205-18. At Fru Heiberg gav Lady Macbeth en Sjæl, for hvilken der trods alt fandtes en Udvej til Frelse gennem Angeren og Naaden, hænger aandeligt talt sammen med hendes Ændring af Slutningen i "Kongsemnerne". Sml. III, 192, 17 f. og Neiiendam, 142.

106, *L.2. en lille... Skizze*: Sml. Helena Nybloms afvigende Forklaring af denne Skizzes Oprindelse. Livsminder (1923), 172.

107, *L.21. Hr. Høedt, havde forsømt*: demens Petersen kritiserede Høedts Iscenesættelse saa skarpt og med direkte Hentydning til, at han havde faaet sin Formand (Overskou) "sparket paa Døren", at Wiehe, skønt hans Spil fik stor Anerkendelse, afsagde Fædrel., da han "hverken holdt eller læste Smudsblade". Sml. Fædrel. 16/1, 19/1 1860. Neiiendam: Michael Wiehe og Frederik Høedt. (1920), 75 ff.

108, *L.1. Goethe fortæller*: Citatet er ikke fundet. - *L.14. Frederik den Syvende havde ægtet Grevinde*

Danner: Vielsen fandt Sted 7/8 1850 i Frederiksborg Slotskirke. Omkring 1860 naede Uviljen mod hende og Berling Højdepunktet, og den fik ikke mindst Udtryk i Casino, hvor Erik Bøgh fra 8/12 1859 hver Aften opførte "Grevinden og hendes Søskendebarn", der vel handlede om Madame Dubarry, men som blev opfattet - hvilket ogsaa var Hensigten - som en Persifiage mod Grevinde Danner. Smi. Neiiendam: Casinos Oprindelse. (1923), 40 ff. - *L.19. Frederiksborg Slot* brændte 7/12 1859, og de Nationalliberales Organ Dagbl. benyttede denne Ulykke, hvor mange kunstneriske og historiske Værdier gik tabt, til yderligere Angreb paa det Berling-Danner'ske Regimente. Redaktionen mente, at "Kongens Abdikation nu betragtedes som en mindre følelig Ulykke, end den for nogle Aar tilbage ansaaes for at være", og i Digtet "Frederiksborg" hed det:

"Lad Ormens Kryb ei hæрге!
Lad det ei stige fra Ormegaard,
og lad det ei frækt derinde
udspyde sin Edder, hvor Thronen staaer
og plette hvert hæderligt Minde!"

Sml. Dagbl. 23/12, 29/12 1359. C. K. F. Molbech udtrykte den samme Tanke i sit Digt "Frederiksborg": "Brænd Pletten ud af Danmarks Riges Vaaben"; sml. hans Saml. Digte (1879), 234. - *L.24. hendes intrigante Kløgt*: Grevinde Danners og Berlings Indflydelse paa Kongen var en Magtfaktor, som enhver Minister maatte regne med. Deres Medvirkning ved Amtmand Rotwitts Overtagelse af Regeringen, efter at Ministeriet Hall ikke havde kunnet faa Berling fjernet, var en Kendsgerning, der vakte stor Harme i de nationalliberale Kredse. Sml. N. Neergaard: Under Junigrundloven II (1916), 337-46. - *L.27. Frederik VII's Ven og Privatsekretær*, Bogtrykker Carl *Berling* (1812-71) var Chef for Civillisten og Ejer af Berlingske Tidende. Han var Fader til Grevinde Danners Søn. Kort efter Slotsbranden, under hvilken han ved et Fald blev Invalid, bragte man Folkestemningen det Offer at lade ham 434 træde tilbage fra alle sine Hofstillinger. Dermed var hans politiske Indflydelse afsluttet. - *L.31. Ministeriet Rotwitt-Blixen Finecke*: Folketingets Formand, Amtmand C. E. Rotwitt (1812-60) dannede sit Ministerium 2/12 1859 med Baron C. F. A. B. Blixen Finecke som Udenrigsminister. Ministeriets Levetid blev kun kort, idet Konsejlspræsidenten 8/2 1860 pludselig døde, ramt af et Hjerteslag. - *L.36. en offentlig Demonstration*: Den skulde være en Art Fortsættelse af de ret ondartede Gadeoptøjer, som ved Nytaarstid 1860 fandt Sted uden for Christiansborg, hvor en Folkehob raabte "Leve Kongen" og "Ned med Grevinden". Til de Deputationer, der udtalte Misbilligelse af Urolighederne, svarede Kongen: "Jeg ønsker enhver god Undersaat Frihed og Fred ved hans Arne: men disse Goder maa Kongen ogsaa have for sig." Sml. Flyvepost. 17/1 1860. Hist. Meddelelser om Kbh. II (1910), 345-79.

109,L.3. Konferensraad *C.J.C.Bræstrup* (1789-1870) var 1845-63 Politidirektør i Kbh. - *L.18. Publikum (kom) i Stemning*: I Fædrel. 16/1 1860 skildrede Clemens Petersen Forskellen mellem Fru Nielsens og Fru Heibergs Spil som Lady Macbeth; medens den første forfærdede ved sin djævelske Forhærdelse, var den anden en Lidende, der rørte, og for hvem en Forsoning "ikke blot var mulig, men endogsaa retfærdig". - *L.22. Nielsen syg*: N.P.Nielsen optaadte sidste Gang 24/2 1860 og døde 13/3 s.A. "efter store Lidelser". Se Berl. Tid. 13/3 1860. - *L.29. de betydeligste Roller*: Foruden Lady Teazle og Lady Macbeth spillede Fru Heiberg i Sæsonen 1859-60 Lucretia i "Den Vægelsindede" og Mamsel Hanna i "Tilfældet har Ret". Ialt optraadte hun 40 Gange i 10 forskellige Roller.

111,L.20. *den forfærdelige Ole*: Fru Heiberg fortalte om Oles Bedrifter under et Selskab, som Heiberg holdt paa Bonderup 24/6 1860; sml. Helga Stemmann: F.Meldahl og hans Venner III (1929), 110-12. I den unge Fru Meldahls Øjne var Heiberg da "en gammel støvet Mand", men trods sin Sygdom meget munter.

112,L.37. *Bispinde Martensen med sine tre Børn*: Den senere Litteraturhistoriker Julius Martensen (1839-1910) og Anna Maria (1841-88), 1865 g, m, Juristen Florian Larsen (1838-1916), var Børn af Biskoppens første Hustru; Josepha Martensen (1854-1924) var Datter af hans anden Hustru. Sml. Note til II, 283, 5.

113,L.30. *en "Følelsesskuespillerinde"*: Anna Nielsen havde spillet Rollen i 1836.

114,L.6. Historikeren, Professor Frederik *Schierns* (1816-82) Afhandling: "James Hepburn, Jarl af Bothwell, hans Anholdelse i Norge og Fængselsliv i Danmark" er første Gang trykt 1863 i Historisk Tidsskrift, 3. R., II, senere i ændret Form i hans "Nyere historiske Studier" I (1875). Fru Heibergs Citat er en fri Gengivelse af en begge Steder enslydende Passus (henholdsvis S. 471 og 187) om. at Dronningen paa Lordernes Opmuntringer om at skille sig fra sin Ægtefælle svarede: "Jeg vil ikke, at I gjøre Noget, hvorved vor Ære og Samvittighed kunde plettes." - *L.21. en Morderske*: 1. Akt, 1. Sc. af "Maria Stuart":

435

"Som en Morderske hun kom
Til dette Land".

(Schiller: Maria Stuart. (Det kgl. Theaters Repertoire. Nr. 77 (1835), 2)).

115,L.22-116, L.20. *Mortensens Brev* findes i Fru Heib. Ark. - *L.36. en enkelt protestantisk Sentens*: Martensen tænker muligvis paa Repliken i Maria Stuart (Det kgl. Theaters Repertoire Nr. 77 (1836), 42:

Vor Tro et jordisk Pant behøver, for
At den det høie Himmelske sig kan
Tilegne. Derfor Gud blev Menneske,
Og i et synligt Legem indesluttet
Usynligen de høie Himmelgaver.
Det Kirken er, den hellige, den høie,
Der os til Himmelen en Stige bygger;
Den hedder den almene, den catholske
Thi kun ved Alles Tro bestyrkes Troen.

116, 29-35. Skildringen her af Maria Stuarts Afsked med Frankrig stemmer med f. Eks. Mignets i: Maria Stuart (1851), 112f., iflg. hvilken hun skal have udbrudt: "Adieu, France; adieu France! je pens ne vous voir jamais plus."

119, L.7. *Egnens Læge*: Distriktslæge i Ringsted J. H. K. Krebs (1803 -82). Sml. Krieger I, 32; II, 455. - L.25-120, L.10. *Mortensens* her trykte og Fru Martensens omtalte Brev, begge af 23/8 1860, findes i Fru Heib. Ark.

120, L.12. *min Broder*: Anton Pätges.

121, L.25. *det var Døden*: Heibergs Dødsdag var 25/8 1860. Det var en Lørdag, men da Heiberg døde ved Midnat, er det muligt, at Fru Heiberg mente, at han gik bort om Søndagen.

122, L.13. *min Barndoms Ven, min Ungdoms Leder o. s. v.*: De Ord brugte Fru Heiberg, da hun samme Dag skrev Dødsannoncen, som Broderen tog med til Byen. Manuskriptet findes i T. Mus. Det er gengivet i Neiiendam: Den danske Skueplads Historie Før og Nu. (1917), 86. - L.20. *Hans Bøge* (1834-95) var fra 1857 til 1866 Tjener i det Heibergske Hus. Han blev derefter Garderobebetjent ved det kgl. Teater og døde som Manufakturhandler paa Christianshavn (sml. Krieger II, 455). Firmaet eksisterer endnu i 1944.

123, L.13-33. *Salmen* findes i Evangelisk-christelig Psalmebog (1798), 174. Den er ikke medtaget i de senere autoriserede Salmebøger.

124, L.27. *den lille Landsbykirke*: Tostrup Kirke i Holbæk Amt, hvor Præsten hed Johan Christian Teilmann. - L.31. Josepha Martensen har skildret sine Besøg hos Fru Heiberg paa Bonderup i Sommeren 1860 og meddelt Breve fra hende til Fru Martensen; sml. Studenterhjemmets Julebog (19-12), 65-81. - L.40. *Martensens Tale*: Ved J. L.Heibergs Jordefærd den 436 3. September 1860. Sml. A. Pätges' Brev om Jordefærden i Var. til III, 125, 3. Det kan tilføjes, at den unge Bjørnstjerne Bjørnson var med i Følget. Iøvrigt havde Heiberg frabedt sig al officiel Deltagelse i Form af Mindeforestillinger og lignende fra Det kgl. Teaters Side. Sml. Overskou VII, 48.

125, L.5-34. *Hertz s Sang* blev trykt i Flyve Posten 4/9 1860 og optrykt i Hertz: Digte. IV. (1862), 15.

126, L.5. "*Det ar -*": Strofe fra Digtet "Den Femte Juli" i J. L.Runeberg: Fänrik Ståls Sagner, II (1860), 55. - L.13. *Digt paa Digt*: Blandt de mange Digte, som fremkom ved Heibergs Død, var Henrik Ibsens det betydeligste med de kendte Strofer: "Nu er pris i mængdens munde - først dog måtte kæmpen blunde". Sml. Saml. Værker IV (1899), 275. - L.15. *en hans Muse nærbeslægtet Digternatur*: Den norske Digter J. S. Welhaven; Digtet blev trykt i Flyve Posten 9/10 1860 og optrykt i Welhaven: Samlede Skrifter. V (1868), 207-209. Foruden Christiania Teater afholdt Teatret i Bergen en Mindeforestilling for J. L.Heiberg, ved hvilken "Elverhøi" ogsaa opførtes.

128, L.36. *kjærlige, trøstende Breve*: Blandt disse var et smukt Brev fra Madvig, som A. D. J. har meddelt med Fru Heibergs Svar i Et Liv. 1. Udg. IV, 374-76.

129, L.1. *disse Breve*: Collins Brev findes i Fru Heib. Ark. Damerne, som omtales, er hans Døtre: Louise, g. m. cand. jur. B. C. W. Lind; Ingeborg, g. m. Justitiarius Drewsen og Moder til Jonna, g. m. Baron H. Stampe; sml. Noter til I, 230, 18 og II, 280, 33-34. - L.14. *Humboldt*: Den tyske Naturforsker Alexander von Humboldt fortæller i et Brev af 5/4 1835 til Varnhagen, at hans Broder, Sproggranskeren Wilhelm von Humboldt (1767-1835) paa sit Dødsleje sagde de Ord, som Collin citerer frit; se G. Schlesier: *Erinnerungen an Wilhelm von Humboldt I* (1854), 557. - L.33. *Jeg havde skrevet til ham*: Fru Heibergs Brev til Hertz, dateret Bonderup 6/9 1860, findes i Fru Heib. Ark.

130, L.1-40. *Hertz s Brev og Koncepten dertil* findes i Fru Heib. Ark. - L.16. *Novellen "Johannes Johnsen"* er Hertz' Roman, som udkom i 1860 i tre Dele. - L.19. *mine Skatte*: Breve fra Heiberg til Hertz er trykt i "Breve fra og til Henrik Hertz" 1895, 145-78, men det citerede Brev er ikke derimellem.

131, L.10-21. "*Stilla, o stilla -*": Se II, 281, 26-31. Den svenske Digter, Komponist og Historiker E. G. Geijer (1783-1849). - L.22. *Herren havde sagt*: Maaske fri Gengivelse af Hoseas 2, 14 ff. - L.24. "*Naar Jorden varder fattig -*": Citatet findes ikke ordret i Mynsters Prædiken "Erindring af vore afdøde Venner" (Prædikener I

(1823)), som formentlig er den Samling, Fru Heiberg henviser til. - *L.34. de smaa Tanker*: Som et yderligere Vidnesbyrd om Fru Heibergs Kærlighed til Smaa børn, særlig til Piger, meddeles her Fru Dorothea Neiiendams (1843-1920) Fortælling om sit daglige Samliv med Fru Heiberg, medens hun om Sommeren i Slutningen af Fyrreerne boede paa Sølyst. Den seks-syvaarige Skovløberdatter traf Fru Heiberg ved et Led i Dyrehaven, som hun skulde aabne, og der udviklede sig snart et 437 Fortrolighedsforhold mellem hende og Barnet, som ikke anede, hvem hun var, men kun, at hun boede hos Etatsraad Suhr. De gik lange Ture sammen, under hvilke den lille Pige maatte fortælle sine Glæder og Sorger. Da Fru Heiberg atter skulde til Byen, forærede hun hende et Bæger med Tak for i Sommer. Barnet følte hendes Udbelivelse som et stort Savn.

132,L.29. Sml. Var. til III, 179, 8 (sidste Side).

133,L.4. *nogle af de Tanker, som dengang faldt mig i Pennen*: Sml. Var. til III, 133, 4-7. - *L.9. midt i Oktober*: 8/10 1860 forlod Fru Heiberg Bonderup; sml. Krieger I, 1. - *L.19. Billedhuggeren H. V. Bissen* (1798-1868); hans Buste af Heiberg findes paa Fr.borg (se II, 364), Kunstmus., Det kgl. Teater og i Studenterforeningen, hvis Eksemplar har tilhørt Fru Heiberg og er skænket Foreningen if. hendes Testamente. Da "Elverhøi" i 1884 opførtes for 200. Gang, forærede Venner Fru Heiberg et Maleri af Busten, omgivet af Blomster. Billedet findes i T.Mus. - *L.26. sin Moders Brevvexling... i Skilsmissesagen*: Brevene blev i 1882 og i 2. og 3. Udg. i 1883 udgivet af Fru Heiberg under Titlen: Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg. Sml. III, 202-4 og Noter.

134,L.2. *det sidste Brev*: Collins Brev findes i Fru Heib. Ark. Det var dog ikke sidste Gang, han skrev til hende. Endnu 13/1 1861, da "Maria Stuart" opførtes, fik hun Brev fra ham. Sml. Et Liv. 1. Udg. IV, 378. - *L.17-31. Madvigs* Meddelelse findes i Fru Heib. Ark. - *L.26-31. Geheimeraad Andræ o.s.v.*: Sml. Fortegnelsen i de Heibergske Familiepapirer (N. k. S. 3066, 4°).

135,L.4. *hans samlede Værker*: I 1861-62 udkom J.L.Heiberg: Prosaiske Skrifter I-XI, i 1862 Poetiske Skrifter I-XI. - *L.13. Sprogmanden og Historikeren N. M. Petersen* (1791-1862) og Departementschef Edvard Collin, ældste Søn af Jonas Collin. - *L.25. det Offentlige agtede*: Marineministeriet, som ejede Søkvæsthuset, ønskede, paa Forslag af Arkitekt Meldahl, selv at raade over den tidligere Administrationsbygning, hvor Heibergs boede. Deres Lejlighed er siden benyttet til Tjenestebolig for højtstaaende Søofficerer. - *L.37. Grunden valgte ude i Rosenvænget*: Planen om, at Fru Heiberg skulde lade bygge en Villa ved Rosenvængets Hovedvej, hvor ogsaa Krieger flyttede ud, tog Fart fra Sommeren 1861. Husets Arkitekt var J. D. Herholdt (1818-1902); om dets Tilblivelse sml. Krieger I, 26; 38; 161. Helga Stemmann: F.Meldahl og hans Venner III (1929), 289. Fru Heiberg flyttede ind 14/4 1863 og boede der til 1875. Husnumret var 39, senere Nr. 20. Maleren F. Richardt har tegnet Villaen og den blomsterfyldte Have, som den saa ud, da Henrik Ibsen forevigelede den i sit Rimbrev til Fru Heiberg (se III, 184). Udsigten til Sundet er forsvundet, men Huset eksisterer endnu paa Strandboulevarden med nyere Tilbygninger som en Afdeling af Finsens Lysinstitut.

136,L.13-14. (*Kriegers*) *Moder*: Anna Elise Krieger, f. Finne (1791- 1863); (*K.s*) *Søster*: Sophie Magdalene Krieger (1811-62); *en gammel Tante*: Margarethe Vilhelmine Finne (1792-1869).

137,L.13. *en norsk Slægt*: Kriegers Moder tilhørte den norske Slægt 438 Finne, og han var selv født i Kolbjørnsvik ved Arendal. - *L.30. henimod 45 Aar*: Dr. jur. A. F.Krieger var født 1817 og altsaa 43 Aar i 1860. Han var da Højesteretsassessor, fhv. Professor ved Univ. og tidl. Indenrigs- og Finansminister. Fra 1863 til 1890 var han Medlem af Landstinget. Senere blev han Justitsminister og paany Finansminister til 1874. Foruden at hjælpe Fru Heiberg med Udgivelsen af Heibergs Saml. Værker, satte han hendes anonyme teaterkritiske Artikler i Stil og fik dem optaget i Tidsskrifter og Blade. Hans ridderlige Forhold til Fru Heiberg skabte det Rygte, som i 1863 fandt Vej til Provinspressen, at de skulde giftes, men hun dementerede Rygтет offentlig og tilføjede, at "det havde smertet hende". Sml. Krieger I (Indledning); Helga Stemmann: Meldahl og hans Venner VI (1932), 90-117; Neiiendam, 128-30.

138,L.26. *hvad er det, vi Andre gjøre*: Fru Sødring medvirkede ikke ved Opførelsen af "Maria Stuart". - *L.34. "Maria Stuart"*: Clemens Petersen gav en indgaaende Karakteristik af Fru Heibergs Spil som Maria: "Meget netop af det, der karakteriserer hende som Skuespillerinde, er Betingelser som Rollen stiller: en Plastik i Stilling og Bevægelse, der minder om en antik Billedstøtte, og en fin Sands for pletfri formel Skjønhed. Fru Heiberg er Charakterskuespillerinde, men med et stort lyrisk Fond; hun er for en stor Del opdragen i det franske Lystspil, men hun har vundet sit store Navn derved, at hun ved Siden af en aldrig forfeilet Pointering eiede en Hengivelse i Stemningen og en Poesiens Fylde, som hendes Text ingen Anelse havde om.... Selve Skriftemaallet spiller Fru Heiberg vidunderlig, ganske forbausende. Det lykkes hende virkelig at frembringe et Indtryk af, at Marie her er alene med Gud." Sml. Fædreel. 30/1 1861; Neiiendam, 25; Fr. Schyberg: Dansk Teaterkritik (1937), 245.

139,L.8. *Tegnér's Ord*: Den svenske Digter Esaias Tegnér (1782-1846). Citatet er ikke fundet. - *L.22. vor Moder var død*: Fru Heibergs Moder (sml. I, 13, 7 og Note) døde ca. 80 Aar gl. i sit Hjem i Holmens Gade, Hjørnet af Vingaardsstræde, 14/1 1861 af Bronchitis og blev begravet paa den mosaiske Kirkegaard ved Møllegade, hvor hendes Grav endnu er bevaret. Hun passede sin Restaurant til det sidste, men havde omkring 1847 opgivet Teltet paa Dyrehavsbakken. Boet blev overtaget til privat Skifte, men hvad hun

efterlod, kan ikke oplyses, da Arvingerne, hvoriblandt Fru Heiberg var, hverken gav Indberetning til Skifteretten eller betalte Arveafgift. Sml. Pers. Tidsskrift 1939, 181 f. Fattig har hun dog næppe været, siden hun kunde optræde som Phisters "Bankier", naar han var i Pengeforlegenhed. Sml. O. Zinck: J. L. Phister (1896), 118. Det fremgaar af et Brev fra Anton Pätges dat. 5/9 1861 (Fru Heib. Ark.), at hun saavel som han arvede 1800 Rdl. "efter salig Moder; jeg har sat mine ud for begge mine Børn, men ikke destomindre skal de til enhver Tid være til Din Tjeneste".

140,L.36. *Frøken Harboe*: se I, 73, 6 og 88, 10 med Noter. - **L.38.** *tre stakkels Smaapiger*: Deres Navne var 1) Sarah (eller Sarah) Henriette (1853-1941), g. 1882 m. Læge Aage Suenson (1851-88); 1893 m. Proprietær N.A.C.Kaas (1868-1936). 2) Lelia Adela (1855-1917). Ugift. 439 3) Anna Louise (1857-1907), g. 1890 m. Rentier Regnar Andersen Westenholz (1865-1913).

Børnene var født uden for Ægteskab i Frederikssted paa St. Croix som Døtre af Søkaptajn P. W. Schousboe, d. 1873, 64 Aar gl., og den indfødte Sarah Haverkam, der døde 2/8 1858, 32 Aar gl. Faderens Ven var Søkaptajn, Vaterskout L.C.Poulsen (1807-68), som flere Gange omtales i Frøken Harboes Breve til Fru Heiberg (R.A.). Frøken Harboes Halvbroder, Søkaptajn Kummerlehn, havde vakt hendes Interesse for Børnenes triste Skæbne. Fru Heibergs Kærlighedsgerning kan ses i Belysning af, at hun modtog Børnene igennem Frøken Harboe, thi derved rakte hun en taknemmelig Haand ud over Graven til Vennen i den fjerne Ungdomstid. Hun forstod nu, hvad han havde betydet for hende, og hvad han havde lidt. (Sml. A. D. J. i Et Liv, 1. Udg. IV, 399 og Neiiendam, 146f.). Familien var vred over, at hun ikke valgte at tage fattige Børn inden for denne til sig (Medd. fra hendes Grandnevø kgl. Kapelmusikus Victor Hansen). Over for Fru Sødring motiverede hun sin Handling med at sige: "Det er for tomt at leve saaledes udelukkende for sig selv og hver Morgen, naar man vaagner, spørge sig: Hvormed skal Du behage Dig i Dag?" Sml. Erindringer II (1895), 91. "I Morgen Kl. 3 begynder altsaa et nyt Afsnit af mit Liv!" skrev hun 17/5 1861 til Krieger. Sml. Krieger I, 13 ff. Efter Ansøgning, skrevet af ham, blev de if. kgl. Res. 29/6 1862 adopterede og fik Tilladelse til at føre Familienavnet Heiberg og til at indtræde i Ægtebørns Rettigheder, "deriblandt indbefattet de særegne Rettigheder, som paa Grund af min afdøde Mands og min Stand maatte kunne tilkomme dem". Herved tænktes paa en Optagelse i Vemmetofte, som siden blev gennemført. Sml. Justitsmin. 1. Dep. P. 2037 (R. A.). Om Forholdet mellem Fru Heiberg og hendes Adoptivdøtre sml. Holm Hansen: Hvad jeg oplevede. (1911), 170 f., Karl Madsen: Et mærkeligt Udbud af en Bogsamling i: Aar bog for Bogvenner. 1925. 41-48.

141,L.12. *Som en Indskydelse fra oven*: Til Fru Axelline Lund fortalte Fru Heiberg, at det var efter en Nats Kamp, at hun bestemte sig til at antage sig alle tre Børn i Stedet for et af dem, hvilket først var Hensigten. Sml. Axelline Lund: Spredte Erindringer. (1917), 122.

142,L.1. *et... rørende Brev fra Børnenes Fader*: Breve fra Kaptajn Schousboe til Fru Heiberg skrevet i Aarene 1861-67, findes i Fru Heib. Ark.

143,L.5. *Richard den Tredie*: Citatet er fra 5. Akt, 3. Sc. (Shakspeare: Dram. Værker. 2 VI. (1848), 274-6). - **L.11-26.** De første Strofer af Sangen "Jørgen og Anna" i "Hjortens Flugt" (Chr. Winther: Saml. Digt. VII, (1860), 99). - **L.29.** "Viola", Shakespeares Lystspil, hvori Fru Heiberg spillede Titelrollen, opførtes 16/5 1861. - **L.30.** *Børnenes Faders Ven*: Søkaptajn Poulsen; hans Brev findes ikke i Fru Heib. Ark.

147,L.13. (*Heiberg*) *havde aldrig indvilliget i at antage sig tre fremmede Børn*: Meddelelsen leder Tanken hen paa et Replikskifte mellem Bjørnstjerne Bjørnson og Fru Heiberg. Da Bjørnson engang udrød: "Men en Ting forstaar jeg ikke; at De ikke fik Barn i Deres Ægteskab." - "Kære 440 Bjørnson, De tror da vel ikke, at det var min Skyld," svarede Fru Heiberg. Se John Paulsen: Samliv med Ibsen (1913), 225; Neiiendam, 28. - **L.23.** *sin Lærerinde*: Frk. Margrethe Hirsch var fra 1862 i nogle Aar Lærerinde for Fru Heibergs Adoptivbørn. Sml. Var. til III, 150, 22. - **26.** *den stakkels Agnete*: Paa dette Tidspunkt (omkr. 1862) udførtes Agnetes Rolle i "Elverhøi" af Fru Jacobsen f. Larcher eller af Josephine Eckardt f. Thorberg, medens Fru Heiberg spillede Elisabeth.

148,L.12. *en hel Række Roller*: Af sine Roller fra tidligere Tid spillede Fru Heiberg i 1860-61 bl. a. Grevinden i "Qvindens Vaaben", Viola og Ninon, men af nye kun Mathilde i "En Hemmelighed". Ogsaa i Aarene 1861 -62, 1862-63 og 1863-64 nøjedes hun med én ny Rolle hver Sæson; den sidste var 12/2 1864 Donna Beatrice i "Spøg ikke dermed". Af sine unge Roller fastholdt hun, trods de fyldte 50 Aar, Dina, Hanna i "Tilfældet har Ret", Sophie i "Nei" og Agnès i "Fruentimmerskolen". Hun optraadte sidste Gang 2/6 1864 som Elisabeth i "Elverhøi". - **L.15.** *Bladene havde begyndt at hakke paa Theatrets Bestyrelse*: Fru Heiberg hentyder formentlig til en Artikel i Fædrel. 31/8 1861, hvori der klages over, at Teatret væsentligt opfører Stykker fra den Heibergske Periode.

149,L.5. *Jeg... drog i Juni... derud*: Fru Heiberg boede paa Bonderup fra Midten af Juni til Slutningen af Sept. 1861. Om hendes tungsindige Stemning derude sml. Krieger I, 18-48 og Brevet til Fru Martensen af 22/6, meddelt i: Studenterhjemmets Julebog 1912, 68-70. - **L.31.** *mangt et kjært Besøg*: Fru Heiberg fik bl. a. Besøg af Krieger, Fru Martensen og hendes Datter samt af Fru Sødring, som har skildret sit ret mislykkede Ophold derude. Sml. Erindringer II, 91-97.

150,L.37. Beslutningen... blev stadig fastere: Allerede 14/2 1862 skrev Fru Heiberg til Krieger (I, 80), at hun burde ophøre med at spille Komædie, da "det er stygt at udøve en Kunst uden at have den rette kunstneriske Glæde". 16/11 s. A. skrev hun, at der undertiden, naar hun stod paa Scenen, overfaldt hende en Følelse af, at hun foretog sig "noget uværdigt" (smst. 152). Wiehes dødelige Sygdom, der vilde medføre, at hun mistede sin bedste Medspiller, og Teaterchef Tillischs Afgang 11/6 1864 modnede endelig 6. August hendes Beslutning om at fratræde. Sml. A. D. J. i Et Liv, 1.Udg. IV, 378-82.

151,L.15. Nogle Dage efter: Stemmer ikke med Fru Heibergs Brev 31/10 1864 (Krieger I 330 f.) iflg. hvilket Mødet med Wiehe "uden for hendes Have" var tidligere, i hvert Fald før deres sidste Sæmmenspil (i "Bagtalelsens Skole") 30/5 s. A., hvorefter Wiehe bankede paa Fru Heibergs Dør paa Teatret for at ønske hende en lykkelig Sommer. - L.18. *Michael Wiehe:* I forannævnte Brev til Krieger af 31/10 1864, Wiehes Dødsdag, har Fru Heiberg mere umiddelbart fortalt om sit Møde med Wiehe, der fandt Sted paa den nuværende Strandboulevard uden for hendes Villa: "Der var Aar, hvor jeg hang ved ham med en Inderlighed, som jeg aldrig troede kunde kjølnes; det var en Illusion! Han væltede et Bjærg af Iis paa mit Hjerte... Han kunde ikke taale sin Plads derinde.... Han spurgte til mit Befindende, idet hans Øine 441 hvilte saa varmt paa mig, med en Blødhed i Stemmen, som jeg aldrig har hørt i den Grad hos Nogen." - L.32. *han reiste til Norge:* Skønt syg af Diabetes mellitus, hvoraf Wiehe havde lidt i flere Aar, rejste han 3/6 1864 til Christiania for at give Gæstespil sammen med Wilhelm Wiehe og Phister. Bjørnstjerne Bjørnson maa have set, at han var en syg Mand, siden han i en Karakteristik skrev, at Wiehes Spil tidligere havde straalet af større fysisk Skønhed og Kraft, men at den Aandens Adel, der nu beherskede det, var som den stille Klarhed, man hellere vil have end Sol: "Ordets indtrængende Magt, Blikkets dybe Troskab, Væsenets hele Vederhæftighed er hans egen - og er næppe set større paa nogen Scene eller i nogen Kunst i Norden". 2/7 vendte han mere syg hjem, og i Sept. forsøgte han i Carlsbad at genvinde sit Helbred; men det lykkedes ikke. Han kom tilbage i Midten af Okt., og 31/10 døde han, 44 Aar gl. Han blev begravet paa Assistens Kirkegaard, hvor Graven endnu er bevaret. Sml. Neiiendam: Michael Wiehe og Frederik Høedt. (1920), 78f. Samme: Breve Skuesp. II, 264-69. - L.36. *vi saaes aldrig mere:* Strider mod Fru Heibergs Brev 31/10 64 (sml. Note til L.15). - Om et Møde mellem Fru Heiberg og Wiehe senere end Aftenmødet paa Teatret 30/5 findes en Beretning, der bygger paa en "Familieaneddote" i den Wiehe-Schwartzske Familiekrede. Iflg. denne skulde Fru Heiberg have aflagt et Besøg ved Michael Wiehes Sygeseng faa Dage før hans Død. Fru Heiberg nævner hverken i Et Liv eller i sine samtidige Breve til Krieger eller i andre fortrolige Udtalelser om Wiehe og hans Død et saadant Besøg, der efter Sagens Natur, hvis det har fundet Sted, ikke kan antages at være gaaet hende af Minde. Wiehes Kusine, Fru Marianna Schwartz, fortalte, at en Dag, da hun kort før Michael Wiehes Død passede ham, ringede det paa Døren. Hun gik ud og lukkede op og "ind traadte - nej svævede - en Gestalt: Johanne Luise Heiberg. Hun knælede ved Michael Wiehes Seng, greb hans Haand og kyssede den, og et Øjeblik efter svævede hun bort som et Syn." Denne romantisk klingende Beretning var blevet fortalt i Familiekredden og udenfor denne; den er ikke nedskrevet blandt mange andre Optegnelser om, hvad der i Aarenes Løb havde haft Interesse for Familien. Den er ca. 1911 genfortalt af A.C.Larsen til Robert Neiiendam og ca. 1917 af Marianna Schwartz' Datter Louise til hendes Fætter, Redaktør Walter Schwartz, som har meddelt den i en Kronik i "Politiken" 1. Juli 1943 ("En Lavendelkrans fra "Rosingsminde"). Denne Meddelelse er dog sket med Forbehold. Hertil er der formentlig god Grund alene i Betragtning af Beretningens Overlevering. Saafremt denne Marianna Schwartzske Beretning er rigtig, maa Fru Heiberg bevidst have fortiet dette sidste Møde, skønt hun bl. andet maa have været klar over, at det ikke kunde forblive ubekendt, da en af Michael Wiehes nærmeste Slægtninge havde været til Stede. - L.37-40. Sml. flg. Notater i Fru Heibergs Kalendere (i hendes Arkiv):

[1864: October] den 31. October 1864 døde Mical [!] Wiehe, d. 7. November blev han begravet. Paa den Krans, jeg i Vemod og Smerte bandt til ham, saarede jeg min Haand paa de spidse Blade. Jeg tænkte, ak! til det Sidste saarede han mig.

[1865: October] d. 31. October 1864 døde M. Wiehe, d. 7. November 442 begravet. Jeg rev mine Hænder tilblods paa de spidse Blade, hvoraf jeg bandt hans Krans.

[1866: October] d. 31. October 1864 døde M.Wiehe, d. 7. November begravet. Jeg rev mine Hænder tilblods paa hans Krans.

[1867: October] 31. October 1864 døde M.Wiehe, d. 7. November begravet. Jeg rev mine Hænder tilblods paa de spidse Blade, hvoraf jeg bandt hans Ligkrans.

1868 og følgende Aar staar der intet.

154,L.38. Den franske Filosof Blaise *Pascal* (1623-62). Den Udtalelse, Fru Heiberg sigter til, findes i hans "Tanker", oversat af de Coninck. 2. Afd., Sept. 1867, 415. Sml. Krieger II, 62.

155,L.14. de gamle Kirkefædre: Tertullian, Cyprian og Augustin har bl. a. udtalt sig mod Teatret. - L.24. *Jeg vil løbe min Vei:* Lignende Stemninger har Anna Larssen skildret i: Teater og Tempel. (1935), 91 f. Sml. Michael Neiiendam: Frikirker og Sekter. (1927), 212 f.

156,L.26. *en Danserinde*: Fru Heiberg hentyder til Solodanserinden Augusta Nielsen (1822-1902) og hendes Forhold til Prins Frederik af Hessen, Dronning Louises Broder. Sml. Neiiendam: *En Danserinde*. (1918).

157,L.25-28. Citatet er fra "Hamlet", 2. Akt, 2. Sc.

159,L.36. Citatet er en fri Gengivelse af Jesaias 29.8: "Og det skal gaae, som naar den Hungrige drømmer og synes, at han æder, men naar han opvaagner, da er hans Sjæl tom; og ligesom naar den Tørstige drømmer og synes, at han drikker, men naar han opvaagner, da er han mat og hans Sjæl tørstig."

161,L.9. "*Emilie Galotti*" eller "*Kabale og Kjærlighed*", Lessings og Schillers Sørgespil. - **L.31.** *Prinsesse Eboli*: Den kvindelige Hovedrolle i "Don Carlos", Sørgespil i 5 Akter af Schiller, oversat af Rahbek, opf. 1. Gang 20/9 1831; Fru Heiberg var 18 Aar, da hun spillede Prinsessens Rolle.

169,L.16. Ludwig *Devrient* (1784-1832), berømt tysk Karakterskuespiller. - **L.19.** "O, du -": Cassios Replik fra "Othello" 2. Akt, 3. Sc. (Shakespeare. Dramatiske Værker 2. VII. (1849), 58). - **L.24.** *Nourrit* var en af Bournonvilles Venner. Sml. Aug. Bournonville: *Mit Theaterliv I*. (1848), 64-67. Sml. II, 177 og Note. - Edmund *Kean* (1787-1833), berømt engelsk Karakterskuespiller; sml. Karl Mantzius: *Skuespilkunstens Hist. VI* (1916), 84-122.

170,L.27. den italienske Skuespillerinde *Adelaide Ristori* (1822-1906), Karl Mantzius har skildret hendes Fortrængen af Rachel i: *Skuespilkunstens Hist. i det 19. Aarh.* (1922), 86-88. Sml. Note til III, 76, 3.

171,L.3. Den franske Skuespillerinde *Léontine Fay*, senere Madame Volnys (1810-76), hvem Heiberg under sit Ungdomsophold i Paris beundrede i de Barneroller, som Scribe skrev for hende, og som fremkaldte et Par Digte paa Fransk fra Heibergs Haand. Sml. Heib. Poet. XI, 399 ff. N. C. L. Abrahams: *Meddelelser af mit Liv*. 446.

182,L.4-35. *Mortensens Brev* findes i Fru Heib. Ark.

183,L.3. *min Afsked*: Om Fru Heibergs Sindsstemning efter Afskeden 443 sml. Krieger I, 327 f. Det var i denne Periode, hun begyndte Nedskrivningen af 2. Del af Livserindringerne. Sml. *Indledningen* (IV, 13 f.). - **L.4.** Departementschef Rudolph Heinrich Carl Conrad *Kranold* (1819-89) konstitueredes - paa Anbefaling af Tillisch - 12/8 1864 som Teaterchef, men afgik allerede 5/10 1866, da han ikke ønskede at have Ansvaret, naar Sparebestræbelserne efter Krigen skulde gaa ud over Teatret. - **L.5.** *det... nye Ministerium*: I C. A. Bluhmes andet Ministerium, som udnævntes 11/7 1864, blev Teaterchef Tillisch Indenrigsminister. - **L.6.** *Elevinstruktionen*: Fru Heiberg overvejede nogen Tid at blive Lærerinde for Teatrets unge Damer, men da Chefens Tilbud vilde bringe hende ind paa Høedts Omraade, foretrak hun at afslaa det. Sml. Krieger II, 17-26. - **L.9.** Departementschef Andreas Conrad *Putscher Linde* (1814-88) var Teaterchef 1866-76. - **L.12.** *Høedt havde... træt trukket sig tilbage*: Fra 1/7 1864 tog Høedt sin Afsked som Sceneinstruktør uden Pension. Tillisch bemærkede over for Ministeriet, "at han i længere Tid ikke havde haft nogen Interesse for Sceneinstruktørforretningerne, som for en stor Del have været udførte af en Anden imod et Honorar, som er udredet af den Professor Høedt tillagte Lønning" (Kultusmin. Forestillinger 1864 Nr. 61 (R. A.)). Efter at Skuespiller W. Holst i nogen Tid havde varetaget hans Pligter, blev Embedet besat med H. P. Holst, som fik 1500 Rdl. i aarlig Gage. I Fru Heibergs Periode, 1867-74, var han hendes Medhjælper og Instruktør for Operaen samt det ældre Repertoire med reduceret Gage. Fra 1875 til sin Død 1893 var han atter Førsteinstruktør, dog kun af Navn og helt i Skygge af William Bloch. - **L.16.** *Jeg vaklede længe*: 1865 debuterede Fru Heiberg som Sceneinstruktrice med at lede Indstuderingen af Bjørnsons første Skuespil paa Det kgl. Teater "De Nygifte". Sml. hendes Optegnelser i Lægget: B. Manuskripter, trykt i Et Liv. I. Udg. IV, 385-93. Fra 1/7 1867 overtog hun Stillingen. Skrivelsen fra Linde findes i Fru Heib. Ark. Sml. Var. til III, 184, 38.

185,L.26. *Min Methode som Sceneinstruktrice*: Fru Heiberg nedskrev ikke sine mise-en-scènes, men gjorde enkelte Notater af praktisk Natur og arbejdede iøvrigt under Indstuderingen ud fra det Fantasibillede af Stykket, hun havde dannet sig. Sml. Neiiendam, 139. Notater, benævnt "Instruktionsudkast", findes i Fru Heib. Ark.

186,L.14. *mange Udenforstaaende*: Det var ikke alene udenforstaaende, der kritiserede Fru Heibergs Virken som Sceneinstruktrice. Fru Sødning anerkendte "hendes kunstneriske Blik og dramatiske Sans", men beklagede, at hendes fysiske Kræfter ikke slog til, hvilket bl. a. medførte, at hun "efterat have overværet de første Prøver paa et Skuespil trak sig tilbage og først atter viste sig ved Generalprøven". Sml. *Erindringer II*, 160 f. Haardest i sin Dom var August Bournonville: "Det kunde ikke andet end gjøre et besynderligt Indtryk at see den geniale Skuespillerinde, hvis Ynde og Elskværdighed havde været Hoved-Elementet i hendes kunstneriske Fremtræden, nu som en gammel Kone gaae omkring og commandere med en Embedsmine og en Stemme, der Intet havde tilbage af det Trylleri, som i en tidligere Periode havde henrevet 444 Kunstens Venner. To Ting havde hun imidlertid beholdt fra sine Velmagtsdage, nemlig sin Protektionslyst og sine udprægede Antipathier". Sml. *Mit Theaterliv III*, 1. 19; Var. til III, 185, 25. - **L.27.** *Phister... havde set med skjæve Øine*: Om Phisters Forhold til Fru Heiberg som Sceneinstruktrice sml. O. Zinck: J. L. Phister. (1896),

186 ff. - L.38. Phisters Brev findes ikke i Berners Arkiv i Kgl. Bibl.

187,L.6-18. Berners Brev findes i Fru Heib. Ark. - L.26. "Syvsoverdag": Sml. I, 221, 27 med Note og I, 257, 26. Om Fru Heibergs Stemning, da hun i Studenterforeningen 1869 hørte Kr. Mantzius oplæse Stykket sml. Krieger II, 77.

188,L.4. *Shakespeares, Oehlenschlägers og Holbergs... Digterværker.* I Scenesættelsen af "Købmanden i Venedig" benyttede Fru Heiberg Lejligheden til at demonstrere sin Alfetro, idet hun i Scenen med Skrinene lod et Par Engle svæve ned og pege paa det rette, skønt Shakespeare mener, at Bassamos inderlige Kærlighed instinktmæssig lader ham vælge det rigtige; sml. Neiiendam, 142. "Palnatoke" gjorde hun nærmest til et Melodrama; sml. Bournonville: Mit Theaterliv III, 1. 19. Om Fru Heibergs Holberg-Scenesættelser sml. J. C. Normann: Holberg paa Teatret. (1919), 210-14. - L.20. *Ibsen og Bjørnson:* Fru Heiberg nævner ikke, at Heiberg havde forkastet "Hærmændene paa Helgeland" af Ibsen og "Mellem Slagene" og "Halte-Hulda" af Bjørnson. Sml. Neiiendam: Det kgl. Teaters Hist. I (1921), 145-53. - L.27. "De Nygifte", Lystspil af Bjørnson i 2 Akter, opf. 1. Gang 23/11 1865. Sml. Note til III, 183, 16. Ved sin poetiske Duft gjorde det lille Lystspil, som i Tonen mindede om Hertz' Skuespil, stor Lykke og opførtes i de følgende Aar 75 Gange. I Et Liv. 1. Udg. IV, 391 er Bjørnsons Takkebrev til Fru Heiberg trykt. - L.31. "Maria Stuart i Skotland", Drama i 5 Akter af Bjørnson, opf. 1. Gang 2/9 1867. Fru Eckardt spillede Titelrollen. Med hende var Bjørnson tilfreds, men iøvrigt skrev han om Opførelsen: "Fru Heiberg siger, at hun tror paa det Nye, men holder dog fast ved det Gamle. Hun instruerer ret godt (kun danner hun dem for meget i sit eget Billede), arrangerer fortræffeligt, men besætter ad Helvede til - - .Vi faar ikke det ægte og sande, men maa nøjes med "det Smukke"". Forud for Opførelsen havde demens Petersen i et Brev forsøgt at retlede Rollebesætningen. Sml. Neiiendam i: Politikens Kronik 3/12 1920; 7/12 1932.

189,L.24. "Kongs-Emnerne", historisk Skuespil i 5 Akter af Ibsen (1864); opf. 1. Gang 11/1 1871. Holm Hansen fortæller i: Hvad jeg oplevede (1911), 78, at det egentlig var ham, som vakte Fru Heibergs Interesse for Opførelsen. Han foretog en Forkortelse, som Ibsen godkendte. - L.25. "De Unges Forbund", Lystspil i 5 Akter af Ibsen, opf. 1. Gang 16/2 1870. Denne Dato er dog ikke Ibsens sceniske Fødselsdag i Kbh., idet "Gildet paa Solhaug" allerede 6/12 1861 var spillet paa Casino. Om Hensigten med "De Unges Forbund"s Opførelse sml. Note til III, 74, 15.

190,L.29. Kgl. Skuespiller *Emil Poulsen* (1842-1911). For ham, som havde debuteret i 1867, blev "Kongs-Emnerne" af stor Betydning, idet han i 445 Bisp Nicolas' Rolle brød igennem som Karakterskuespiller. Sit kunstneriske Forhold til Fru Heiberg, "der var af dybeste betydning for min udvikling som skuespiller," han har skildret i: Ord och Bild XX. (1911), 85-98.

191,L.1-2. Citat fra "En Sjæl efter Døden", 4. Akt (Heib. Poet. X, 254). - L.5. "Cymbeline", Shakespeares Skuespil i 5 Akter, oversat af Julius Martensen, gaves 4/10 1871 og var ikke tidligere opført paa Det kgl. Teater. Heri brød Fru Heibergs Elev Agnes Dehn (senere Fru Gjølring) igennem som Imogen. - L.8. *en Theaterkritik:* Den paagældende Kritik af "Kongs-Emnerne"s Scenesættelse, som formentlig skyldtes Edgar Collin, findes i Dag. Nyh. 20/1 1871. Sml. Overskou VII, 592. - L.21. "Tænd flere Lys!": Replik fra 3. Akt af "Kongs-Emnerne" (1864), 74 f. - L.38. *Slutningstableaue:* 5. Akt (Kongs-Emnerne, 216).

192,L.18. *Sigrids Ord:* Da Fru Heiberg ikke kunde tolerere den Replik, hvormed "Kongs-Emnerne" slutter: "Skule Baardssøn var Guds Stedbarn paa Jorden - det var Gaaden ved ham", fik hun Ibsens Tilladelse til at benytte Sigrids Ord fra et tidligere Sted i Dramaet (S. 213) til Slutningsreplik: "Nu kommer Skule Baardssøn angrende hjem fra sin Ulydighedsgang paa Jorden". Ud fra disse forskellige Slutninger falder to hinanden modsatte Belysninger over Dramaets Grundtanke, men den forandrede Slutning opløste det i en. Harmoni, som faldt inden for Fru Heibergs Krav om Moral og Skønhed. Sml. Neiiendam, 142 f.

193,L.4. *uden lydelig Ære:* Sceneinstruktørens Navn nævnedes dengang ikke paa Plakaten, og hans Indsats var kun sjældent Genstand for offentlig Omtale. - L.32. *i syv Aar:* Fru Heiberg var Sceneinstruktør fra 1867 til 1874. Den sidste Forestilling, hun iscenesatte, var Shakespeares "Romeo og Julie", som blev genoptaget 8/4 1874. Emil Poulsen (Romeo) mindedes fra Prøverne, at Fru Heiberg skød Agnes Dehn (Julie) tilside og sagde Monologen ved Gifflasken saaledes, at den gamle Dame i Kaabe og Kysehat forsvandt, og man kun saa Romeos elskende, ulykkelige unge Brud. Sml. Ord och Bild XX (1911), 89 f. - L.40. *en Udflugt til Syden:* Med Støtte af Kaptajn, Brygger J. C. Jacobsen rejste Fru Heiberg ledsaget af sine Døtre i April 1874 til Italien og vendte først hjem i Slutningen af Maj 1875, da den gamle Teaterbygning var nedrevet. Sml. Krieger II, 154-256. Det nuværende Teater blev aabnet 15/10 1874.

194,L.29-40. *Kultusministeriets* Skrivelse findes i Fru Heib. Ark., hvor dog Overskrift og Dato er af klippet. Af Det kgl. Teaters Kopibog 1874, Nr. 218 ses, at Datoen var 11/6 1874.

195,L.1. *blev jeg dog fast i min Beslutning:* Sml. III, 194, 25-26 med tilhørende Variant. Fru Heibergs sidste Afskedsansøgning, skrevet af Krieger, er dat. Rom 27/1 1875. "Hun ansaa det ikke mere for forsvarligt at fortsætte den hende betroede Virksomhed". Skrivelsen er trykt i: Krieger II, 385 f. - L.7. *efter nogle Aars Forløb:* Meningen er en Kritik af Teaterchef, Kammerherre Fallesens Repertoirevalg, der i høj Grad var fransk

paavirket. Han var Chef 1876-94. - *L.22. Gjenfærdets Optræden*: "Svend Dyrings Huus", 446 2. Akt, 2. Sc. (Hertz. VI, 47). Hertz' Tragedie, som oprindeligt var iscenesat af Dr. Ryge (sml. Det kgl. Teaters Program, Febr. 1943), opførtes kun 2 Gange i Fru Heibergs Sceneinstruktørperiode. - *L.32. Slutningsscenen*: 4. Akt, 10. Sc. (Hertz. VI, 171).

196,L.25. "*Fata Morgana*": Sml. I, 220, 25 og Note. Fru Heibergs yngre Venner, Peter Hansen og Emil Poulsen, fik Eventyrkomedien frem 8/4 1896 med August Liebman i Clotaldos Rolle, men Stykket opførtes kun seks Gange. De lange filosofiske Scener trættede paany, og Musikken af Peter Heise (1830-79) kunde ikke redde Forestillingen.

197,L.6. et Exemplar: Det omtalte Eksemplar af "*Fata Morgana*" findes ikke paa Det kgl. Teater. - *L.19-35.* Af det kgl. Teaters Kopibog 1882 Nr. 155 ses, at Fru Heibergs Skrivelse, som ikke er bevaret, var dateret 6/4 1882 og Fallesens Svar 21/4 s. A. - *L.28.* Vilhelmine (Ville) Heise, f. Hage (1838-1912), g. 1859 med Komponisten P. Heise.

198,L.8. de lyriske Udbrud i Clotaldos Rolle: f. Ex. 1. Akt, 1. Sc., 3. Akt, 1.-2. Sc., 4. Akt, 5. Sc. - *L.20. Mr. Cérenville*: Overlæge ved Hospitalet i Lausanne. Fru Heiberg fortæller om ham i: *Krieger II*, 161 f.

199,L.4. Fru Heiberg opholdt sig i *Château d'Oex* i August, tog derpaa i Begyndelsen af September til Italien og kom efter kortere Ophold i Bellagio og Firenze til Rom i Begyndelsen af Oktober Maaned. Sml. *Krieger II*, 173-80. - *L.13. Bjørnson* opholdt sig i Italien 1873-75 med sin Hustru Karoline f. Reimers (1835-1934) og deres Børn. Sml. *Krieger II*, 180-239. - *L.30.* Fru Heiberg rejste til *Salerno* i Slutningen af Februar 1875 og en Maaned senere til Sorrento.

200,L.6-11. Det var Bjørnsons ændrede Opfattelse af religiøse Spørgsmaal, som afbrød hans Forhold til Fru Heiberg. - *L.24. Mit landlige Hus ved Sundet var... solgt*: I Sept. 1874 under Fru Heibergs Ophold i Udlandet solgtes hendes Villa i Rosenvænget med Krieger som Kommissionær til Fabrikejer Benny M. Goldschmidt. Sml. *Krieger II*, 176-79. I Efteraaret 1875 flyttede Fru Heiberg ind i det da nybyggede Hus i Gothersgade Nr. 160, hvor hun boede til sin Død. Meldahl havde skaffet hende Lejligheden og indrettet den, som hun ønskede. Sml. Helga Stemann: Meldahl og hans Venner IV (1930), 123 ff. - *L.31. de tre Helte*: Generalmajor Olaf Rye (1791- 1849) faldt ved Fredericia 6/7; Generalmajor F. A. Schleppegrell (1792- 1850) faldt ved Isted 25/7; Oberst H. Helgesen (1793-1858) forsvarede i 1850 med stor Dygtighed Fæstningen Frederiksstad. - *L.39. Eden til den franske Krieger*: Marskal Bernadette (1763-1844), Prins af Pontecorvo, blev 1810 Tronfølger og 1818 Sverige-Norges Konge under Navn af Karl XIV Johan.

201,L.11. jeg havde anden Gang besøgt Norge: I 1866 gæstede Fru Heiberg Christiania, 37 Aar efter sit Gæstespil deroppe i 1829. Sml. *Krieger II*, 39-57 og Et Liv, I, 90 ff. og Note. - *L.13. gamle Venner*: I sine Breve til Krieger (II, 40ff.) nævner Fru Heiberg de fremragende norske 447 Personligheder, som under hendes Ophold viste hende Venlighed. Blandt hendes nye Venner var Stortingsmand, Skibsreder Morten Smith-Petersen, der opkaldte Barken "Fruen" efter hende. Sml.: Digt, da Skibet løb af Stabelen i Grimstad 14/7 1871 (T.Mus.). - *L.22. en Serenade*: Bjørnsons Digt: "De norske Studenter til Fru Louise Heiberg" (se Bjørnson. Samlede digterverker. VIII (1920), 292-293). - *L.27.* I 1877 var Fru Heiberg paa Myrer ved Grefsen i Norge; i 1878, 1879 og 1881 paa Ladegaardsøen ved Bygdø i Christianiafjorden, hvor hun boede i Kong Oscar IIs Villa "Victoria"; i 1880 ved Sandefjord Bad; i 1883 i Laurvig; i 1885 og 1889 paa Hankø i Christianiafjorden; i 1888 paa Modum og Gausdal. Sml. *Krieger II*. - *L.30. et Besøg, af Kong Oscar den Anden*: Kong Oscars (1829-1907) og Kronprins Gustaf s Besøg hos Fru Heiberg paa Ladegaardsøen ved Bygdøen fandt Sted 20/7 1878; sml. Norsk Morgenbl. 21/7 s. A.; *Krieger II*, 310. - *L.31. Guldmedaillen*: Litteris et artibus.

202, Bogen om Heibergs Forældre: Sml. III, 133, 26 og Note. Om Fru Heibergs Tanker under Udarbejdelsen sml. *Krieger II*, 330-47.

203,L.8. Adam G. Ø. Hauch (1836-1914), Carsten Hauchs Søn, var til 1890 Leder af en Latinskole i Kbh. og blev 1892 Overlærer, senere Rektor ved Roskilde Katedralskole. Sml. *Indledning* (IV, 34-38). - *L.21. Et Par af mine fortroligste Fenner*: Krieger og Martensen. - *L.39. alle Blades Anmeldelser*: De væsentligste Anmeldelser, som fremkom, var (den yngre) Professor J. L. Heibergs (1854-1928) Artikel i *Letterstidskr.* (1883), 28-52; Edv. Brandes i *Morgenbl.* 22/8, 25/3 1883 samt Otto Borchsenius i *Ude og Hjemme* 10/12 1882. Bogen bidrog ogsaa til at fremme Udgivelsen af Breve fra og til P. A. Heiberg i *Birket Smith*: Til Belysning af litt. Personer og Forhold (1884). 1891 udkom H. Schwanenflügels Doktordisputats om P. A. Heiberg.

204,L.25. et Udvalg: I 1884 udkom: P. A.Heiberg: Udvalgte Skrifter. Udg. af O. Borchsenius og Fr. Winkel Horn.

205,L.2-4. Citatet er fra Grundtvigs Salme (Salmer og aandelige Sange IV (1875), 399).

206,L.1. Mynsters Ord: Fri Gengivelse af Mynsters Udtalelse: "det er et Jeg-veed-ei-hvad, som gyder nogle Draaber Malurt i ethvert Glædens-Bæger; det er en Længsel, som alle dette Livs Goder ikke kunne tilfredsstille." Sml. *Mynster*: Meddelelser om mit Levnet (1854), 189. - *L.31. sex... Kunstnere*:

Kammersangerne Peter Schram og N. J. Simonsen, de kgl. Skuespillere Th. Liebe, Chr. Ferslev og Emil Poulsen samt Regissør A. Fredstrup. Adressen oplæstes af Ferslev; den findes nu i Fru Heib. Ark. Smykket var tegnet af Pietro Krohn.

207,L.32. en Deputation: Studentereforeningens Adresse findes i Fru Heib. Ark. og er underskrevet af H. C. A. Lund. H. O. G. Ellinger. Chr. Ferslev. H. L.Møller. Carl Meyer. Lund oplæste Adressen. Sml. Carl Dumreicher: Studentereforeningens Historie III (1941), 44ff. - L.35. 40 Aar siden: Sml. I, 278 f.

208,L.26. Cabinetssecretairen: Topografen J. P. Trap (1810-85) var 448 fra 1857 Kabinetssekretær, først hos Frederik VII, derefter hos Christian IX. Fru Heiberg var den første Skuespillerinde, der modtog Fortjenstmedaillen i Guld. Ordenskapitlets Skrivelse af 2/12 1882 findes i Fru Heib. Ark.

209,L.2. han var mærket: Martensens Helbred havde fra Sommeren 1884 været skrøbeligt; han begærede sin Afsked; den blev ham tilstaaet fra 15/4 1885, men han døde 3/2.

210,LA. hans Levnet: Martensen: Af mit Levnet II-III udkom 1883. - L.6. *Lad det da storme:* Fru Heiberg tænker formentlig her paa den Storm, som hun anede, hendes Livserindringer vilde fremkalde. - L.9. *Sprogsagens Ordning:* Sml. Martensen. Af mit Levnet. II (1884), 153-167. - L.12. *En Storm i Pressen:* Den heftigste Modstand blev leveret af W. Hjort: Biskop Martensen og de danske Sprogskripter i Slesvig (1883). Han mente deri, at Martensen havde gjort Danmark en daarlig Tjeneste ved at give dets Fjender Vaaben i Hænde. Om den Opsigt, hans Opfattelse vakte sml. Holger Hjelholt: "Martensen og sprogeskripterne" i: Hist. Tidsskr. 9. R. VI (1929), 364-413. - L.28. *hans kraftige Sjæl slap Legemet:* Biskop Martensen døde 3/2 1884 og blev begravet fra Frue Kirke 12/2; Fru Heibergs Citat er en fri Gengivelse af flg. Linjer fra Chr. Richardts Sørgedigt: "Nu drog et Forhæng sig tilside":

"Da han sit Øje lukked fromt,
da blev et Dommersæde tomt".
Richardt. Saml. Digte. II (1895), 361).

"Den Ven, hvis Bortgang Fru Heiberg følte dybest, var min Fader. "Jeg savner ham meget", hedder det i et Brev., og flere Gange i denne Tid har der været Tanker, jeg gjerne vilde have Svar paa;" sml. Josepha Martensen i: Sludenterhjemmets Julebog (1912), 81.

Fru Heiberg, som fødtes 22.Nov. 1812 i Kbh., døde i sit Hjem i Gothersgade den 21. Dec. 1890 (Dødsaaarsagen var iflg. Begravelsesvæsenets Protokol: emollitio cerebri). Begravelsen fandt Sted fra Vor Frue Kirke den 27. Dec. J. P. E. Hartmann præluderede paa Orglet, og Talerne, der udkom i Trykken, holdtes af Slotspræst A.S.Poulsen og Biskop B. J. Fog. Fru Heiberg jordfæstedes i Fru Gyllembourgs og J. L.Heibergs Grav paa Holmens Kirkegaard. Graven er bevaret og vedligeholdes, men foreløbig kun til 1967.

Det kgl. Teater, som havde aflyst sin Forestilling paa Dødsdagen, mindedes 4. Januar 1891 Fru Heiberg med Opførelsen af "Syvsoverdag", hvortil Carl Ploug havde skrevet en Prolog og Epilog, som Phantassus, Fru Betty Hennings, fremsagde.